L. NIEUWENHUIJSE

Het agrarisch loonbedrijf en de boer

LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT
ONTVANGEN
14 NOV. 1961
BIBLIOTHEEK

Publikatie Nr. 16 – oktober 1961

PROEFSTATION VOOR DE AKKER- EN WEIDEBOUW – WAGENINGEN

38.421:63

Inleiding

Onze bedrijven zijn veelal te klein om alle benodigde werktuigen individueel aan te schaffen. Steeds moet een boer nagaan welke werktuigen in aanmerking komen voor uitsluitend eigen gebruik. Blijkt een bepaald werktuig voordeel te geven, dan kan de keuze over het al of niet aankopen nòg moeilijk zijn, omdat financieringsmogelijkheden, het risico van veroudering of de personeelsbezetting een uitbreiding van de inventaris beperken. Steeds zal blijken dat enkele van de op het bedrijf te gebruiken werktuigen in aanmerking komen voor deling van het gebruik met anderen.

De voortgaande mechanisatie bracht daardoor een toename van het gemeenschappelijk gebruik van werktuigen met zich mee. Het bood de loonbedrijven de mogelijkheid om een belangrijke schakel in het agrarische produktieproces te worden. De loonwerkers hebben deze kans gegrepen.

Mechanisatie met behulp van een loonwerker leidt tot goede resulaten bij voldoende samenspel tussen boer en loonwerker. Dit wordt alleen bereikt als men elkaars zelfstandigheid aanvaardt, de boer begrip heeft voor de problemen van de loonwerker en omgekeerd dat de loonwerker zoveel mogelijk aan de wensen van de boer voldoet.

Wederzijds begrip tussen boer en loonwerker is nodig voor een gunstige ontwikkeling van het loonwerk. Het is de bedoeling dat deze publikatie het wederzijds begrijpen zal bevorderen.

I. Gemeenschappelijk werktuigengebruik

Mogelijkheden

De boer bepaalt voor elk seizoen welke werktuigen er zullen worden gebruikt. Voor zover deze nog niet op het bedrijf aanwezig zijn, moet hij beslissen of individuele dan wel gemeenschappelijke exploitatie wenselijk is.

Het is de meeste boeren eigen om allereerst na te gaan of men het werktuig zelfstandig kan exploiteren. Blijkt dit minder gewenst, dan is er, afhankelijk van de plaatselijke situatie, vaak keuze tussen verschillende andere mogelijkheden. Naast wederzijdse burenhulp (met kostenverrekening) kunnen in aanmerking komen:

a. Deelnemen aan een combinatie voor gezamenlijke aanschaffing en gebruik van werktuigen.
b. Lid worden van een bestaande of op te richten werktuigencoöperatie.
c. Gebruik maken van de diensten van een loonwerker.

Bij het maken van de keuze spelen vele factoren een rol. Het benodigde vermogen, de risico's, de benodigde arbeidskrachten en de kosten zijn belangrijke punten; maar ook een vereenvoudiging van de leiding van het bedrijf telt mee.

Investeringen en risico's

De onder a en b genoemde mogelijkheden brengen de benodigde werktuigen met minder eigen investeringen binnen het bereik van de boer dan bij individuele aanschaffing.

Bij c, het gebruik maken van de diensten van een *loonwerker,* heeft de boer organisatorisch geen bemoeienis met de investeringen die voor de aanschaffing van de werktuigen worden gedaan. (Dat hij uit zakelijke overwegingen soms geld leent aan de loonwerker kan hier buiten beschouwing blijven.) Dit punt is gunstig voor de ontwikkeling van het loonwerk. Het speelt een grotere rol naarmate de financiering moeilijkheden oplevert voor de betrokken boer. Investeringen in bedrijfsgebouwen, andere bedrijfsinstallaties (beregeningsinstallaties, melkmachines, koelinstallaties voor de melk, installaties voor het

Een werktuig dat typisch in aanmerking komt voor gemeenschappelijk gebruik.

uitmesten en het voederen van het vee, hooiblazers, transporteurs, investeringen voor het drogen en bewaren van akkerbouwprodukten e.d.) en in noodzakelijke eigen werktuigen, kunnen er oorzaak van zijn dat de boer de aanschaffing van weinig bezette werktuigen gaarne aan derden overlaat. Hij zal zich bij voorkeur beperken tot het aanschaffen van de opgesomde installaties en van de werktuigen die vrij veel uren op het bedrijf gebruikt worden. De loonwerker kan er dan voor zorgen dat de overige werktuigen toch voor het landbouwbedrijf beschikbaar zijn.

Bij deelname aan een *combinatie* blijft de boer risico's dragen. Eventuele mee- en tegenvallers, wat betreft de goede werking en de onderhoudskosten van het werktuig, bezorgen hem voor- of nadeel. Ook het risico van de veroudering draagt hij voor zijn deel.

Genoemde voor- en nadelen komen eveneens voor rekening van de leden van een *werktuigencoöperatie*. De leden zijn immers schriftelijk gebonden door de op een wettelijke basis berustende statuten. Deze binding geeft tevens een grondslag om voorschotten en kredieten op te nemen. De verplichtingen van de leden gelden als zekerheid en werken als zodanig een (soms te) gemakkelijke kredietverstrekking in de hand.

Bij de werktuigencombinatie en de werktuigencoöperatie zijn de werkelijke risico's en de kosten voor leiding en toezicht verrekend in de door de boer te betalen bedragen. In de tarieven voor *loonwerk* is met deze posten door een opslagpercentage rekening gehouden. Zijn de financiële risico's en de genoemde kosten hoger dan door het opslagpercentage wordt gedekt, dan komen deze ten laste van de loonwerker in zijn hoedanigheid van ondernemer.

Benodigde arbeidskrachten

Het aantal op het bedrijf beschikbare arbeidskrachten kan te klein worden om de werktuigen volledig te bemannen of alle bijbehorende werkzaamheden met eigen personeel te verrichten. Genoemde vormen van gemeenschappelijk werktuigengebruik bieden de mogelijkheid om de werkzaamheden waarvoor verscheidene arbeidskrachten nodig zijn, te verrichten met minder arbeidskrachten van de boer dan bij individuele werktuigenexploitatie nodig zouden zijn.

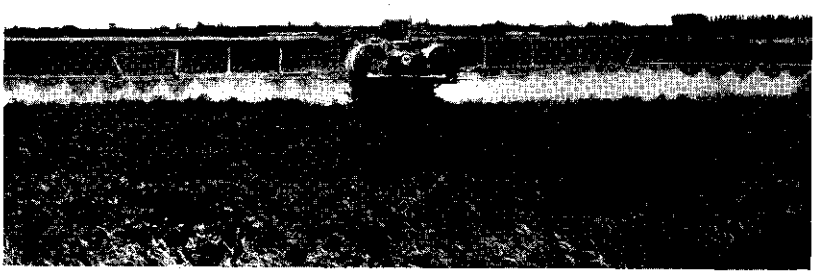
Bij een combinatie kunnen de arbeidskrachten van de deelnemende bedrijven de werktuigen gezamenlijk bezetten. Een coöperatie beschikt vaak zelf over het bedienende personeel.

Over de bediening van de werktuigen van de loonwerker behoeft de boer zich weinig zorgen te maken. De benodigde werkkrachten zijn in het algemeen bij het verlenen van de diensten inbegrepen. Hebben deze mensen een grote ervaring verkregen, dan brengt dit mee, dat werkzaamheden die een speciale deskundigheid vragen, zoals het spuiten, goed aan de loonwerker kunnen worden overgelaten.

Kosten per eenheid werk (ha, uur, e.d.)

Alle vormen van gemeenschappelijk werktuigengebruik bieden de mogelijkheid van lagere kosten per werkeenheid. Vooral is dit het geval als bij indivi-

Het spuiten kan aan de loonwerker worden overgelaten.

dueel gebruik onvoldoende uren zouden worden gemaakt door werktuigen die per seizoen een grote oppervlakte kunnen verzorgen (b.v. maaikneuzers). Ook werktuigen die snel verouderen zullen bij gebruik door meer bedrijven voordeliger zijn, omdat de afschrijvingskosten bij individueel gebruik over een te kleine hoeveelheid werk moeten worden verdeeld. Het is niet mogelijk om deze hoge kosten te voorkomen door het werktuig meer jaren te gebruiken, omdat het dan te veel zou verouderen.

Eenvoudiger bedrijfsorganisatie en bedrijfsvoering

Individuele mechanisatie stelt hoge eisen aan de boer als leider van de onderneming. Bij een combinatie of werktuigencoöperatie wordt hij ten dele van zijn bedrijfsorganisatorische taak met betrekking tot de mechanisatie ontlast. Als hij aan de dagelijkse leiding van deze gebruiksvormen deelneemt, dan komen die zorgen er echter voor in de plaats.

Het overdragen van een gedeelte van de mechanisatie aan een zelfstandige loonwerker kan een belangrijke vereenvoudiging van de *bedrijfsorganisatie* voor de boer betekenen. Voor de daarvoor benodigde hoeveelheden kapitaal en arbeid heeft hij dan geen zorgen meer.

De hulp van een loonwerker of een grote coöperatie betekent eveneens dat de *bedrijfsvoering* vaak eenvoudiger wordt voor de boer. Zo kan het een gemak zijn als de loonwerker ervoor zorgt dat een gewas goed wordt bespoten. Een ander voorbeeld is, dat de loonwerker het gras maaikneust, in de kuil brengt en afdekt, terwijl de arbeidskrachten van de boer de volle aandacht kunnen besteden aan het uitdunnen van de suikerbieten. Dit spreekt de boer aan, omdat het hem ontlast van werk en zorgen. Bovendien nemen de mogelijkheden voor een hoge produktie met de eigen arbeidskrachten toe, omdat de arbeidstoppen worden weggenomen.

Kenmerken van loonbedrijven

Zelfstandige onderneming

Als elke ondernemer heeft de loonwerker de bedoeling om met zijn bedrijf een inkomen te behalen. Hij neemt daarvoor initiatieven en beslissingen en blijft de drager van de risico's. Het feit, dat bij loonwerk een zelfstandige onder-

neming een deel van de mechanisatie voor het landbouwbedrijf verzorgt, schept een toestand die afwijkt van de andere genoemde mogelijkheden van gemeenschappelijke mechanisatie. Er bestaat geen organisatorische, maar alleen een zakelijke binding tussen boer en loonwerker. *Zowel de boer als de loonwerker behoudt zijn volledige zelfstandigheid.* Het kenmerkende van loonwerk als mechanisatievorm is, dat de één (de loonwerker) over de werktuigen en de ander (de boer) over de gewassen en de grond beschikt.

De loonwerker investeert vermogen in werktuigen en gebouwen; de boer kan die werktuigen nu risicovrij gebruiken. Het brengt echter mee, dat *de boer steeds met een ondernemer* (de loonwerker) *moet overleggen* om bepaalde werkzaamheden gedaan te krijgen. Dit blijkt geen onoverkomelijke moeilijkheden op te leveren, want de loonwerkers hebben kans gezien de dienstverlening uit te breiden en daarmee bewezen dat het gebruik maken van deze diensten de boer voordelen kan geven.

De ondernemingsvorm

Vele loonbedrijven worden geëxploiteerd als *eenmanszaak*. Bij deze ondernemingsvorm neemt één man de besluiten (hoewel er vele arbeidskrachten in het bedrijf kunnen werken), zodat snel kan worden gehandeld. Zolang het leiding geven aan de onderneming niet boven de capaciteit van de ondernemer uitgroeit, is deze vorm voor vele loonbedrijven geschikt en zeer acceptabel voor de boer.

Het komt ook voor dat er een meerhoofdige leiding is. Deze vorm — b.v. een vennootschap onder firma — kan ontstaan zijn omdat meewerkende kinderen werden opgenomen in het bedrijf. Meerhoofdige leiding is er vaak oorzaak van dat besluiten minder snel kunnen worden genomen en uitgevoerd. Zowel voor de loonwerkers als de boeren is dit minder aanlokkelijk. Toch is het begrijpelijk dat het nodig kan zijn om meer personen te betrekken in een bedrijf, waar een groot vermogen nodig is om de benodigde werktuigen bijeen te brengen en de daaraan verbonden risico's te dragen. Ook zal iemand die zeer geschikt is voor loonwerker, maar geen eigen vermogen bezit, vrijwel alleen met de hulp van een vermogend iemand als firmant een goed loonbedrijf kunnen opbouwen en exploiteren. In het vervolg wordt steeds van een eenmanszaak uitgegaan.

De aard van het bedrijf

Het loonbedrijf werkt mee aan de landbouwproduktie door het verlenen van diensten. Evenals de landbouwbedrijven is het een produktieonderneming, hoewel geen direct voor de consumenten beschikbaar produkt wordt voortgebracht.

De produkten van het loonbedrijf worden in hoofdzaak verkregen door de werktuigen. De arbeiders zorgen slechts voor het goed functioneren ervan. Het bedrijf produceert met relatief veel werktuigenkapitaal; het wordt daarom een *kapitaalintensief bedrijf* genoemd.

Het loonbedrijf is een kapitaal-intensief bedrijf.

De boer bepaalt de diensten

De diensten die de loonwerker aanbiedt moeten voor de boeren van belang zijn. *In feite bepalen de boeren welke werktuigen er nodig zijn.* Er wordt immers veelal voorzien in een bestaande en in mindere mate in een te kweken behoefte. Een en ander houdt in dat de loonwerker bij de keuze van de werktuigen op de hoogte moet zijn van de bestaande behoeften. *Dit betekent dat de boeren bereid moeten zijn om aan de loonwerker mee te delen in welke mate zij gebruik denken te maken van de aan te schaffen werktuigen.*

Een loonbedrijf kent niet, zoals de combinatie of coöperatie, de verplichting van de klanten om het werk met zijn werktuigen te laten verrichten of deel te nemen in de kosten. Iedere boer is vrij om naar behoefte van de diensten gebruik te maken. Dit vereist voortdurende activiteit van de loonwerker, die alle kennis, inzicht en enthousiasme inzet om ook voor de boer zo economisch mogelijk te kunnen werken.

II. De organisatie van het loonbedrijf

De bedrijfsopzet

Voor het kapitaalintensieve loonbedrijf is een goed overdachte bedrijfsopzet zeker nodig. Het zal veelal hoge kosten met zich meebrengen om bij de opzet gemaakte fouten te herstellen. Een beginnende loonwerker zal er daarom goed aan doen te begroten welk werktuigenpark naar verwachting zal renderen.

Bedrijfstype

Na het aftasten van de mogelijkheden kan de keuze vallen op een bedrijf dat slechts één werkzaamheid uitvoert. Er wordt dan een *specialistisch bedrijf* begonnen, b.v. een spuitbedrijf of een loonmelkerij.

Het bedrijf kan ook zo breed mogelijk worden opgezet, door vrijwel alle voorkomende loonwerkzaamheden te verrichten. Dit laatste komt het meest voor. Er is dan meer kans op een heel jaar werk voor het vaste personeel. Uiteraard wordt dit vooral bereikt als op de landbouwbedrijven in het gebied gedurende het gehele jaar loonwerk mogelijk is. De weidebedrijven lenen zich hiervoor minder dan de gemengde bedrijven en de akkerbouwbedrijven.

Bedrijfsomvang

De grootte van een loonbedrijf wordt hoofdzakelijk bepaald door het *beschikbare vermogen, de vraag naar diensten en de beschikbare arbeidskrachten.* Het zijn gegevens waaraan de loonwerker gebonden is. Hij zal het vermogen zodanig besteden, dat technisch een goede bedrijfseenheid wordt gevormd uit de meest rendabele diensten.

Technisch zijn er altijd *verschillende* combinaties van werktuigen en de daarbij behorende werkzaamheden mogelijk om tot een goed bedrijf te komen. Bij de keuze zijn de economische mogelijkheden (rentabiliteit) van doorslaggevende betekenis.

Uiteraard spelen ook andere factoren een rol. Het feit dat een eenmansbedrijf (niet te verwarren met de ondernemingsvorm eenmanszaak) in de praktijk een moeilijk bedrijf blijkt te zijn, is eveneens van belang. Om een loonbedrijf rond te zetten zijn minstens twee mankrachten nodig. Zelfs is soms drie tot vijf man gewenst om bepaalde machines te kunnen bemannen. Daarbij komt dat een *eenmansbedrijf zeer kwetsbaar is;* ziekte en ongeval wegen zwaar.

De toename van loonwerk en de vermindering van arbeidskrachten op het platteland zou ten gevolge kunnen hebben dat de *beschikbare arbeidskrachten* een beperkende factor zullen gaan vormen voor de grootte van het loonbedrijf. Het ziet er echter naar uit dat, ondanks reeds voorkomende moeilijkheden, het loonbedrijf iets gemakkelijker arbeidskrachten zal kunnen verkrijgen dan het landbouwbedrijf.

Produktiemiddelen

De loonwerker moet zorgen voor een juiste hoeveelheid produktiemiddelen, d.w.z. kapitaal en arbeid. Grond is voor het loonbedrijf een minder belangrijke factor.

Het bepalen van de juiste hoeveelheid werktuigen en arbeidskrachten is actueel, maar moeilijk, omdat een inzicht in het te verrichten werk en de ontwikkeling van de organisatorische opbouw van de werkzaamheden hiervoor nodig zijn. De moeilijkheden worden nog versterkt doordat de veranderende technische mogelijkheden steeds weer aanpassing noodzakelijk maken.

Zowel de *organisatie van het werk* als de *hoeveelheid werk* is in de praktijk vooraf vaak moeilijk te bepalen. Het één hangt met het ander samen en is mede afhankelijk van het aantal arbeidskrachten dat de boer beschikbaar heeft. Daarbij komt nog dat vele boeren de opdrachten eerst verstrekken als blijkt dat het werk niet tijdig met eigen materiaal klaar kan komen. Hij stelt de keuze soms ook uit in verband met de bestaande concurrentie. De moeilijkheden worden dan veroorzaakt, doordat de boer het werk niet tijdig toezegt. Elke loonwerker heeft voor het treffen van juiste maatregelen echter behoefte aan tijdige toezeggingen. Daarvoor is een aantal vaste klanten zeker van belang. Vaste klanten voorkomen dat een concurrerende loonwerker een werktuig aanschaft nadat het werk is toegezegd. Daardoor kan de loonwerker er zekerder van zijn dat een vooraf begrote hoeveelheid werk met de daarbij behorende werkorganisatie met de werkelijkheid zal overeenkomen. Voor het verkrijgen en behouden van deze vaste klanten als bedrijfsbasis zal de loonwerker steeds tijdig met de boeren moeten overleggen.

Over de verhouding tussen kapitaal en arbeid is nog niet veel bekend. Uit een proefonderzoek van het L.E.I. is gebleken (zie L.E.I.-rapport nr. 342) dat met elke *f* 1000 nieuwwaarde (de prijs waarvoor een werktuig nieuw gekocht kan worden) van het machinepark, per jaar ongeveer *f* 100 aan arbeidskosten gepaard ging. Naarmate minder arbeidskrachten voor de bediening van de werktuigen nodig zijn, zal ook de verhouding kapitaal/arbeid anders liggen. Deze verhouding wordt eveneens gewijzigd als een relatieve verhoging van de kosten van de arbeid optreedt. Momenteel moet volgens de thans bekende gegevens met een investering van *f* 50 000 per arbeidskracht gerekend worden.

De produktiekosten

Is binnen de gegeven mogelijkheden van bedrijfsgrootte (beschikbaar vermogen, vraag naar loonwerk en aanbod van arbeidskrachten) een juist werktuigenpark gekozen, dan moet er economisch mee worden gewerkt ter verkrijging van lage produktiekosten. *Daartoe moet in het algemeen worden bevorderd, dat de werktuigen regelmatig en veel worden gebruikt.*

Het is echter denkbaar dat een bedrijf in zijn geheel genomen zo economisch mogelijk werkt, ook al wordt een bepaald werktuig nog niet ten volle benut. Dit zal echter alleen voor enkele (minder belangrijke) werktuigen kunnen gelden. Een loonwerker kan niet in het wilde weg of op advies van enkele boeren werktuigen aanschaffen die weinig worden gebruikt. Weinig gebruik

van de werktuigen veroorzaakt immers hoge kosten per werkeenheid. Wordt een werktuig met verlies geëxploiteerd, dan gaat dit ten koste van de investeringsmogelijkheden van het bedrijf en kan de aanschaffing van noodzakelijke en ook rendabele werktuigen worden belemmerd. *Dit is een reden waarom aanschaffing van de voor een individuele loonwerker minder rendabele werktuigen door enkele loonwerkers gezamenlijk wel eens moet worden overwogen.*

Over de hoogte van de kosten kan nog worden vermeld, dat de jaarlijkse *totale kosten* van een loonbedrijf globaal genomen 50% van de nieuwwaarde van het werktuigenpark bedragen.

De opbrengsten

Uit het reeds genoemde proefonderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut is, volgens een uitspraak van ir. H. DIJKSTRA tijdens de jaarvergadering van de Boval in 1959 te 's-Hertogenbosch, gebleken, dat de totale jaarlijkse bruto-opbrengst minstens 55% van de nieuwwaarde van het machinepark moet bedragen. Lagere opbrengsten zouden in het algemeen geen bestaansmogelijkheid voor de loonwerker bieden. Uiteraard kunnen er per werktuig verschillen bestaan; er zullen werktuigen bij zijn waarvan de bruto-opbrengst hoger moet zijn dan 55%, terwijl voor andere werktuigen met een lager percentage kan worden volstaan. De verhouding tussen de nieuwwaarde, het loon voor de bediening en de benodigde hulpstoffen zijn hierbij van invloed. Het „minstens 55%" moet worden opgevat als voor het gehele werktuigenpark geldend. Het komt erop neer dat een loonwerker een werktuigenpark van *f* 100 000 alleen kan aanschaffen als hij vrijwel zeker is van een jaarlijkse opbrengst van *f* 55 000. De boeren dienen dit steeds in aanmerking te nemen.

Een andere maatstaf die wel wordt genoemd ter beoordeling van de opbrengsten is, dat de bruto-opbrengst vier keer zo groot moet zijn als het bedrag van de afschrijving van de gehele inventaris. Bij een lagere opbrengst zou het moeilijk zijn om tot een rendabele exploitatie te komen. Uiteraard zal ook dit globale gegeven niet voor elk afzonderlijk werktuig kunnen worden gehanteerd. Het dient slechts om de gedachte te bepalen.

Ten slotte wordt als maatstaf voor een noodzakelijke jaarlijkse bruto-opbrengst wel *f* 25 000 per man genoemd. Betalen de boeren in een bepaald gebied gemiddeld ongeveer *f* 50 per ha cultuurgrond aan loonwerk, dan zou een klantenkring met 500 ha cultuurgrond per op het loonbedrijf aanwezige arbeidskracht, nodig zijn voor voldoende opbrengsten.

De boekhouding

Een bedrijfseconomische boekhouding is een hulpmiddel voor de bedrijfsorganisatie en de bedrijfsvoering. De beschikbare administratieve gegevens worden in die boekhouding zodanig gerangschikt en opgesteld, dat deze van belang zijn als basis voor de bedrijfsleiding. Zonder een goede boekhouding is het niet eenvoudig om steeds de juiste maatregelen te nemen. Dit blijkt o.a. uit het verleden van de werktuigencoöperaties. In 1950 gaf een door de Na-

tionale Coöperatieve Raad ingestelde commissie te kennen dat de slechte bedrijfsresultaten van werktuigen-exploiterende coöperaties vaak te wijten waren aan een minder juist ingerichte en onvoldoende bijgehouden administratie. Een goede basis voor de leiding ontbrak daardoor.

Gegevens per werktuig

De boekhouding van een loonbedrijf moet zodanig worden ingericht dat een groot deel van de kosten en de opbrengsten per werktuig tot uiting komen. Weliswaar bestaat er een verband tussen de werktuigen onderling (wat werkverdeling en gezamenlijke opbrengstmogelijkheden betreft), maar toch kan een dergelijke berekening een richtlijn geven bij de keuze van de te exploiteren werktuigen.

Over het gebruik en de kosten van een bepaald werktuig ontbreken nog vaak de gegevens. Toch is het nodig om daarvan op de hoogte te zijn. De loonwerker moet het weten als een werktuig op zich niet bijdraagt tot de rentabiliteit van de onderneming, ook als het binnen het totale bedrijf een belangrijke functie vervult (b.v. onmisbaarheid in verband met andere werktuigen).

Het verkrijgen van het gewenste cijfermateriaal per werktuig zal door administratieve richtlijnen worden bevorderd. Voor de berekening van kosten en opbrengsten per werktuig kan gebruik worden gemaakt van de *werktuigenkaart**). Deze kaart is zo uitgevoerd, dat de benodigde financiële en technische gegevens over een werktuig er op kunnen worden aangetekend (zie p. 14). Dit zijn: de aankoopprijs, het verwachte totale gebruik, de eenheid van afschrijving, de nieuwwaarde, de afgeschreven bedragen, het type werktuig, verdere technische bijzonderheden en de kosten en de opbrengsten. Het is er vooral om begonnen dat het gebruik, de benodigde hulpmiddelen, het verrichte onderhoud, de gewerkte uren en alle verdere met het gebruik verband houdende gegevens worden vastgelegd.

Het gebruik van het werktuig moet op de kaart duidelijk worden aangegeven. Zowel de datum als de aard van het werk dienen te worden genoteerd. De *datum* is van belang om na te gaan op welke tijdstippen het werktuig werd ge-

*) Door het P.A.W. uitgegeven ten behoeve van de voorlichting aan loonbedrijven.

Voor een loonwerker met een maaidorser is een pers onmisbaar.

WERKTUIGENKAART VOOR LOONBEDRIJVEN

Werktuig .....
Aankoopprijs (nieuw,2e hands) f .....
Merk en type .....
Bijzonderheden .....
Datum ingebruikneming .....

Geschatte gebruiksduur .....
Werkelijke gebruiksduur .....
Verkoopprijs f .....
Eenheid van afschrijving .....
Nieuwwaarde 19.... f ..... / 19.... f ..... / 19.... f .....

OPBRENGSTEN				KOSTEN											
						Onderhoud				Bediening		Trekkracht		Diversen [4]	Opmerkingen [5]
						berekend		betaald							
Data en jaar	Omschrijving	Eenheden in uren, ha of kg	Bedrag	Data en jaar	Omschrijving	manuren [1]	bedrag [6]	materialen	andere kosten	manuren [1]	bedrag [2]	uren	bedrag [3]		
			f				f	f	f		f		f	f	
Transport			f	Transport			f	f	f		f		f	f	

[1]) Manuren = gewerkte uren x personen.
[2]) Bedrag = manuren x gemiddeld uurloon voor de betrokken arbeidskrachten (inclusief trekkerchauffeur).
[3]) Werkuren x uurkosten van de gebruikte trekker (inclusief brandstof).
[4]) Hiertoe behoren: hulpstoffen (brandstoffen, persdraad e.d.), afschrijving, rente en verzekering.
[5]) Eventuele verduidelijkingen en b.v. na het seizoen de kosten per werkeenheid (uur, kg, ha).
[6]) De kosten van de manuren berekenen (= manuren x gemiddeld uurloon van onderhoud over de periode waarin de uren werden gemaakt)

VOORBEELD 1.

Saldistaat van een loonbedrijf in guldens

Werktuigen	Toe te rekenen kosten							Opbrengsten	**Saldo**
	Onderhoud		Arbeids-loon bediening	Trek-kracht-kosten	Diversen	Afschrijving en rente	Totaal		
	arb.loon eigen personeel	materiaal en reparatie							
Aardappelpootmachines	60	53	517	893	4	401	1928	1850	— 78
Sproeimachines	651	1546	7810	6258	2946	4137	23348	35448	12100
Vlasplukmachines	600	2453	2112	1824	2415	2096	11500	9760	— 1740
Graanmaaiers	319	1080	879	1229	18	1203	4728	5092	364
Aardappelrooiers	200	683	1656	1457	22	2033	6051	10795	4744
Bietenrooiers	268	168	1265	1288	17	2243	5249	5775	526
Zelflossende wagens	—	—	—	—	14	1040	1054	1500	446
Grondbewerkingswerktuigen	289	2835	4668	13190	1184	2845	25011	35412	10401
Trekkracht	2196	6907	—	—26139	3802	13234	—	—	—
Totaal	4583	15725	18907	—	10422	29232	78869	105632	26763

Totaal toegerekende kosten		78869	
Niet toegerekende kosten			
Arbeidskosten	1923		
Onderhoud erf en werkplaats	1788		
Gereedschap	1028		
Autokosten	6500		
Diversen	6720		
Totaal niet toegerekende kosten		17959	
Totaal kale kosten		96828	96828
Netto-overschot			**8804**

bruikt (werkverdeling). De *aard van het werk* geeft aan waaruit het gebruik bestond. Een maaidorsmachine kan b.v. worden gebruikt voor het maaidorsen van op stam staande zomergerst, maar ook voor het dorsen van erwten van de ruiter. Vermelding van de aard van het werk maakt het mogelijk om de opbrengst zowel in totaal als per werkzaamheid te bepalen. *De geldelijke opbrengst* wordt eveneens genoteerd.

Ter bepaling van *de kosten* wordt het aantal manuren voor het onderhoud in eigen beheer genoteerd en gewaardeerd. Het gebruikte materiaal voor reparatie en onderhoud, alsmede het daarbij behorende arbeidsloon, blijkt uit de ontvangen facturen en wordt op de kaart overgenomen. Deze drie posten: loonkosten voor onderhoudswerkzaamheden op het eigen bedrijf, benodigde materialen en loon voor reparatie, vormen samen de onderhouds- en reparatiekosten.

Na vermelding van de rente over het geïnvesteerde vermogen, afschrijving en verzekering, zijn de op eenvoudige wijze toe te rekenen werktuigkosten dan bekend.

Tot de kosten die direct met het gebruik gepaard gaan behoren: manuren voor de bediening tegen het geldende loon, de kosten voor de eventueel benodigde trekkracht (uren x bedrag per uur) en de tijdens het gebruik benodigde hulpmaterialen (bindertouw, persdraad, brandstof e.d.). Als deze kosten met de eerder genoemde werktuigkosten worden toegerekend en per werktuig worden afgetrokken van de opbrengsten, wordt een *saldo* verkregen. Als voor alle op het bedrijf aanwezige werktuigen een kaart wordt bijgehouden, kan voor het gehele werktuigenpark een saldistaat worden opgesteld. Eventueel kunnen de niet-toegerekende kosten eveneens op deze staat worden vermeld. Het is duidelijk dat een dergelijke opstelling bij een toenemende behoefte aan bedrijfseconomisch inzicht van groot belang is. Het is echter wenselijk dat de gegevens op de bedrijven uniform worden vastgelegd; dit maakt vergelijking en beoordeling van de kosten beter mogelijk.

In een enigszins samengevatte vorm en met een kleine wijziging volgt hier een saldistaat zoals die in de praktijk voor een loonbedrijf werd gemaakt (voorbeeld 1).

De bedrijfseconomische afschrijving van de werktuigen

De afschrijving dient om de waardevermindering van de werktuigen in de kosten op te nemen. De hier beschreven bedrijfseconomische afschrijving ten behoeve van de resultatenrekening van een individueel bedrijf kan worden gezien als *„de benadering van de waardevermindering van de werktuigen,* gedurende de periode waarover de kosten worden berekend, *op basis van de vervangingswaardetheorie"*.

Hierbij geldt, dat voor elke jaarberekening het verschil tussen de dan geldende nieuwwaarde en de verwachte restwaarde (als het werktuig na het geschatte aantal gebruiksjaren of te leveren werkeenheden van het bedrijf zal worden afgevoerd) als basisbedrag voor de afschrijving dient. De som van de in rekening gebrachte afschrijvingskosten en de restwaarde van het te vervan-

Voor het berekenen van de afschrijving is het nodig ieder jaar het verschil tussen nieuwwaarde en restwaarde te bepalen.

gen werktuig is bij een gelijkblijvende nieuwwaarde dan voldoende om een nieuw werktuig aan te schaffen.

Verandert de nieuwwaarde tijdens de gebruiksduur, dan zal het bedrag dat gedurende het gebruik in totaal wordt afgeschreven, ondanks het gestelde uitgangspunt, niet geheel zijn aangepast aan de veranderde nieuwwaarde. Bij overigens juiste afschrijvingsnormen (wat geschatte gebruiksjaren of te leveren werkeenheden betreft) zal de som van de afgeschreven bedragen en de restwaarde onvoldoende zijn als de nieuwwaarde is gestegen en meer dan voldoende indien de nieuwwaarde lager werd. Dit verschil ontstaat omdat het bedrag van de jaarlijkse afschrijving slechts na de verandering van de nieuwwaarde wordt aangepast. Wat reeds is afgeschreven had betrekking op de eerder geldende prijs.

Bij de bepaling van het jaarlijks af te schrijven bedrag wordt zowel de technische als de economische levensduur van het werktuig in aanmerking genomen. Om te bepalen op welke levensduur de afschrijving in het betrokken jaar zal worden gebaseerd moet bekend zijn:

a. het maximum aantal jaren dat het werktuig in verband met de economische veroudering zal kunnen worden gebruikt
b. het maximum aantal werkeenheden dat het werktuig technisch zal kunnen leveren.

Het minimale afschrijvingsbedrag wordt berekend door eerst de nieuwwaarde te verminderen met de restwaarde en vervolgens te delen door het onder a. beschreven aantal gebruiksjaren. De geleverde hoeveelheid werk in het betrokken jaar kan echter aanleiding zijn om een hoger afschrijvingsbedrag in rekening te brengen. Dit is het geval wanneer de hoeveelheid werk groter is geweest dan de gemiddelde jaarlijkse prestatie op basis van de economische levensduur en de technische mogelijkheden kan zijn.

(Formule: $\frac{\text{technisch te leveren werkeenheden}}{\text{economische levensduur}}$ = gemiddelde werkeenheden per jaar gedurende de economische levensduur)

Ter verduidelijking volgt voorbeeld 2.

VOORBEELD 2

1. De minimale afschrijving

Een werktuig met een nieuwwaarde van *f* 7000 en een restwaarde van *f* 1000 kan in verband met de te verwachten veroudering slechts drie jaren worden gebruikt.

Het als minimum aan te houden bedrag van afschrijving bedraagt *f* 2000 per jaar.

2. De afschrijving op basis van het gebruik

Wordt verder aangenomen dat technisch 3000 werkeenheden kunnen worden geleverd tijdens de levensduur van het werktuig, dan bedraagt de afschrijving uit die overwegingen *f* 2,— per werkeenheid. De afschrijving zou per jaar op basis van het gebruik dan b.v. bedragen:

1e	jaar	750	werkeenheden *f* 1500
2e	jaar	1250	werkeenheden *f* 2500
3e	jaar	1500	werkeenheden *f* 3000

In verband met het onder 1 genoemde minimale afschrijvingsbedrag per jaar, zal het 1e jaar *f* 2000 afschrijving in rekening worden gebracht, hoewel de geleverde werkeenheden daarvoor geen aanleiding gaven. Veroorzaakt de geleverde hoeveelheid werk uit technische overwegingen meer afschrijving dan het minimale bedrag (in het 2e en 3e jaar) dan wordt dit hogere bedrag als afschrijving aangehouden. Er wordt elk jaar nagegaan of dit nodig is. Ook als in totaal reeds meer werd afgeschreven dan de nieuwwaarde van het werktuig bedraagt, wordt met de afschrijving doorgegaan*). Het gaat hier om de kostenbepaling voor het betrokken jaar. Dit houdt tevens in dat herschatting van het aantal gebruiksjaren en de te leveren werkeenheden steeds kan plaatsvinden.

*) De in voorbeeld 2 uitgewerkte methode van afschrijven kan er bij gelijkblijvende nieuwwaarde toe leiden dat de totale afschrijving met de restwaarde een hoger bedrag uitmaakt dan de nieuwwaarde van het werktuig, b.v. als een enkel jaar door het gebruik meer werd afgeschreven dan het als minimum aangehouden bedrag of als het werktuig minder snel verouderde dan eerst werd verondersteld. In het eerste geval werd voor een kostencalculatie per jaar dan toch nog een juist bedrag afgeschreven. In het tweede geval bleek de norm aanvankelijk minder juist te zijn.

In dit verband kan nog worden opgemerkt, dat na verkoop van het werktuig kan worden nagegaan in hoeverre de afschrijvingsnormen voor het betrokken werktuig juist zijn geweest. Is de verkoopprijs gelijk aan het niet afgeschreven deel van de nieuwwaarde, dan werd in totaal ook een juist deel afgeschreven.

Fiscale boekwaarde en afschrijving van de werktuigen

Voor berekeningen ten behoeve van bedrijfseconomische beslissingen kan de fiscale boekwaarde niet als basis dienen. Op deze beslissingen zijn alleen de op dat moment bestaande en de te verwachten omstandigheden van invloed.

Wel moet de bedrijfsleiding met de fiscale afschrijvingsmogelijkheid, eventuele belastingfaciliteiten (b.v. vervroegde afschrijving en investeringsaftrek) en de gevolgen van het progressieve stelsel van belastingheffing rekening houden. Deze maken vaak een aanvulling op berekeningen aan de hand van de bedrijfseconomische boekhouding nodig. Brengt de vervanging van een werktuig een lager fiscaal inkomen (en dus enige belastingvermindering) met zich, dan zal de vervanging van dit werktuig eerder voordeel geven dan uit een los van de fiscus opgestelde bedrijfseconomische berekening blijkt. Het houdt echter niet in, dat de fiscale boekwaarde als uitgangspunt voor de bedrijfseconomische berekeningen kan gelden.

Ter verduidelijking van het voorgaande zij vermeld, dat fiscaal op basis van de aankoopprijs wordt afgeschreven. Is een trekker aangekocht voor *f* 10 000 en zal deze na 10 jaar gebruik nog *f* 1000 waard zijn, dan mag in deze 10 jaar *f* 9 000 (*f* 900 per jaar)*) worden afgeschreven en ten laste van het inkomen gebracht. Is deze trekker, die best 10 jaar mee kon, na 5 jaar gebruik zonder winst verkocht en een nieuwe trekker voor *f* 20 000 gekocht, dan zal bij een restwaarde van *f* 2 000 en een gebruiksmogelijkheid van 10 jaar *f* 18 000 (*f* 1 800 per jaar) in mindering worden gebracht op het inkomen. De jaarlijkse afschrijving is dus verdubbeld.

Iets dergelijks kan zich voordoen als de aanwezige werktuigen zijn afgeschreven. Aankoop van andere werktuigen maakt afschrijving dan weer mogelijk. In beide gevallen brengt vernieuwing van het werktuigenpark mee, dat minder belasting moet worden betaald, zodat de fiscus daarmee in feite een deel van de vernieuwingskosten van het werktuigenpark voor zijn rekening neemt.

In dit verband moet worden opgemerkt dat er vreemde opvattingen bestaan over het bepalen van de fiscale afschrijving. Zo heerst de mening dat een snelle afschrijving steeds voordelig is. (Niet te verwarren met het op een juiste wijze gebruik maken van de mogelijkheid van vervroegde afschrijving). Het komt voor dat werktuigen, ondanks de te verwachten langere gebruiksperiode, in drie jaar worden afgeschreven. Deze hoge afschrijving geeft gedurende die afschrijvingsperiode een lagere fiscale winst. Wordt het werktuig echter langer dan drie jaar gebruikt, dan is er in het vierde jaar niets meer af te schrijven en blijven afschrijvingskosten buiten beschouwing bij de inkomensbepaling. In

*) Gemakshalve is de vaak van belang zijnde vervroegde afschijving buiten beschouwing gelaten.

vergelijking met de eerste drie gebruiksjaren zullen in het vierde jaar lagere kosten ontstaan en bij hetzelfde gebruik een grotere winst met als gevolg relatief meer belasting. Uiteraard kan deze grotere winst soms weer te niet worden gedaan door afschrijving van tussentijds aangekochte nieuwe werktuigen, zodat het geheel ingewikkeld wordt.

Het is duidelijk, dat een uit fiscaal oogpunt zo hoog mogelijk opgevoerde afschrijving als gevolg heeft dat nog goed bruikbare werktuigen al geheel zijn afgeschreven. Dit afgeschreven zijn *alleen* mag nooit de basis zijn voor bedrijfseconomische beslissingen. Maar het is van belang dat de bedrijfsleiding in zo'n geval in aanmerking neemt dat niet meer op de werktuigen kan worden afgeschreven. Een loonwerker die goede bedrijfswinsten boekt en voldoende vermogen bezit, zal bij stijgende werktuigenprijzen ook om fiscale voordelen zijn inventaris vlugger vernieuwen of uitbreiden dan een loonwerker die geen winst maakt.

De noodzaak van een nieuwe afschrijvingsmogelijkheid geeft soms terecht aanleiding tot aanschaffing van nieuwe werktuigen terwijl de oude nog met voordeel te gebruiken waren. Het is moeilijk om als loonwerker het juiste midden te kiezen. Maar men moet bekend zijn met de mogelijkheden van afschrijving en de gevolgen daarvan voor het verteerbaar inkomen. Een goede adviseur is voor de loonwerker veel waard.

De begroting

Uiteraard is het gewenst dat voor een toekomstige periode wordt nagegaan welke kosten en opbrengsten kunnen worden verwacht. Zowel voor de bedrijfsopzet, voor het bepalen van de vermogensbehoefte bij de financiering als voor het nagaan van de te verwachten resultaten is dit van belang. Hiervoor wordt *een begroting* opgesteld. In de volgende paragraaf worden hier verschillende voorbeelden van gegeven.

De opbrengsten kunnen alleen deugdelijk worden begroot als vooraf vrij nauwkeurig bekend is welke werkzaamheden zullen worden verricht. Zijn de boeren niet te benaderen over de hoeveelheid werk die zij denken te laten verrichten, dan wordt het opstellen van een begroting bemoeilijkt en betekent het gereedhouden van de werktuigen een groter risico voor de loonwerker.

De kosten zullen indien mogelijk moeten worden bepaald met inachtneming van die in voorgaande perioden (waarvoor de boekhouding een belangrijke bron is) en de wijzigingen in de opdrachten en de organisatie van het bedrijf. Uiteraard zijn veranderde prijzen eveneens van invloed. Om de te verwachten rentabiliteit van een werktuig te benaderen is een deelbegroting nodig. Het kan ook gewenst zijn om de kosten te begroten voor werkzaamheden met een in gebruik te nemen nieuw werktuig waarvoor nog geen tarieven bekend zijn.

Ten slotte zij vermeld, dat de kostenberekeningen als basis voor de tarieven, in feite begrotingen zijn van kosten voor de verwachte normale omstandigheden in het betrokken gebied. Deze zijn pas vrij nauwkeurig te maken nadat de kosten en opbrengsten per werktuig volgens verscheidene boekhoudingen van in het gebied gevestigde bedrijven bekend zijn.

De loonwerker moet de geboden kansen aangrijpen.

Het is steeds een goede gewoonte om achteraf na te gaan in hoeverre de werkelijke resultaten met de begroting overeenkomen. Bij een volgende begroting kan men dan beter rekening houden met de factoren die van invloed zijn op de te bereiken resultaten.

De bedrijfsleiding

De bedrijfsleiding is gericht op een economische benutting van de aanwezige produktiemiddelen, om een zo gunstig mogelijke verhouding tussen kosten en opbrengsten te verkrijgen. Alle geboden kansen die dit bevorderen moeten worden aangegrepen.

Om de *geboden kansen* aan te grijpen moet de loonwerker een echte ondernemer zijn. Hij moet wat aandurven. Een juist aanvoelen van de mogelijkheden en voldoende inzicht in de te verwachten moeilijkheden zijn vereist. Een bedrijfseconomische boekhouding als spiegel van het verleden kan daarbij nauwelijks worden gemist. Aan de hand van de uit de boekhouding beschikbare gegevens kunnen immers verschillende begrotingen beter worden gemaakt.

Saldoberekeningen

Bij het streven naar een zo goed mogelijke exploitatie van zijn bedrijf als geheel moet de loonwerker steeds nagaan welke werktuigen een gunstig bedrijfsresultaat bevorderen. Het gaat erom dat het werktuigenpark vooral uit die werktuigen bestaat. De loonwerker zal daarom zo nu en dan enkele eenvoudige berekeningen uitvoeren. Een dergelijke (begrotende) berekening kan er voor een maaidorsmachine als volgt uit zien (voorbeeld 3, gebaseerd op kostengegevens van de Boval in het maartnummer van „Het Loonbedrijf in Land- en Tuinbouw" van 1958):

Het saldo geeft een indruk van de te verwachten bijdrage van het werktuig tot het bedrijfsresultaat. Geldt als kostennorm voor de bergruimte van een maaidorsmachine *f* 350 en voor algemene kosten *f* 650 per jaar, dan blijkt dat bij een saldo van *f* 5 887 een duidelijke mogelijkheid voor een bijdrage in de winst aanwezig is.

VOORBEELD 3. **Saldoberekening voor een maaidorsmachine**

Opbrengsten per jaar		
100 ha maaidorsen à *f* 160		*f* 16000
Toegerekende kosten per jaar		
Aankoopprijs *f* 32500 en restwaarde *f* 5000		
Af te schrijven bedrag *f* 27500 in 5 jaar is per jaar	*f* 5500	
Rente 5% over $\frac{f\ 32500 + f\ 5000}{2}$*)	*f* 938	
Verzekering	*f* 225	
Onderhoud en reparatie	*f* 1750	
Brandstof en smeermiddelen	*f* 600	
Arbeidskosten bediening (350 uur)	*f* 1100	
		f 10113
Saldo per jaar		*f* **5887**

*) $\frac{\text{Nieuwwaarde} + \text{restwaarde}}{2}$ = gemiddeld geïnvesteerd bedrag

De loonwerker zal bewust moeten streven naar een werktuigenpark dat hem een hoog totaal saldo oplevert. Een maaidorsmachine past daarin hoogstwaarschijnlijk niet als het saldo lager is dan *f* 1 000; de als normaal geldende niet-toegerekende kosten worden dan immers niet meer door het saldo gedekt. Voor leiding, toezicht en risico zou dan niets worden ontvangen. In dit laatste geval wordt het voor de loonwerker vrijwel onmogelijk om het betrokken werktuig in exploitatie te nemen (tenzij het in samenwerking met een ander rendabel werktuig moet worden gebruikt). Dit zal nog sterker gelden als er toch voldoende ander rendabel werk is gedurende de periode waarin het betrokken werktuig moet worden gebruikt.

Bij het beoordelen van saldoberekeningen moet daarom worden bedacht, dat een werktuig alleen met goed resultaat door een loonwerker kan worden geëxploiteerd als het technisch en economisch in het bedrijf past. Dit is een voorwaarde voor lage produktiekosten, welke noodzakelijk zijn voor de continuïteit van het bedrijf.

Vervanging van werktuigen

Evenals een boer moet de loonwerker zijn werktuigen op een gunstig moment vervangen. Het juiste tijdstip moet hij zelf bepalen. Ter ondersteuning van de beslissing kunnen diverse berekeningen worden uitgevoerd. Het basismateriaal hiervoor zal voor een deel weer aan een bedrijfseconomische boekhouding moeten worden ontleend.

In de voorbeelden 4 en 5 wordt aangegeven welke berekeningen mogelijk zijn om na te gaan of vervanging van een trekker gewenst is.

VOORBEELD 4. **Kostenberekeningen in verband met vervanging van een trekker**

Van de aan te kopen trekker:		*Van de aanwezige trekker:*	
Aankoopprijs	*f* 10000	Huidige verkoopwaarde	*f* 4700
Restwaarde na 5 jaar	*f* 3000	Restwaarde na 1 jaar	*f* 3000
Afschrijvingsbedrag per jaar	*f* 1400	Afschrijvingsbedrag in dat jaar	*f* 1700
Rente 5% over $\frac{f\,10000 + f\,3000}{2}$	*f* 325	Rente 5% over $\frac{f\,4700 + f\,3000}{2}$	*f* 193
Onderhoud, brandstof, smeerolie en verzekering	*f* 2000	Onderhoud, brandstof, smeerolie en verzekering	*f* 2400
Totale kosten per jaar	*f* 3725	Totale kosten per jaar	*f* 4293

Voordelig kostenverschil door directe vervanging: *f* 568

VOORBEELD 5. **Opbrengstenbegrotingen voor een aanwezige trekker**

Bij directe verkoop		*Bij verkoop na nog 1 jaar gebruik*	
Volgens voorgaande kostenberekening	*f* 4700	Besparing kosten nieuwe trekker	*f* 3725
		Opbrengst oude trekker	*f* 3000
			f 6725
		Kosten gebruik oude trekker aan rente, onderhoud, brandstof, smeerolie en verzekering in dat jaar	*f* 2593
		Opbrengst in dat jaar	*f* 4132

Voordelig opbrengstenverschil door directe vervanging: *f* 568

Dergelijke vergelijkingen gelden uiteraard alleen voor de op een bepaald moment bestaande, of op dat moment voor de toekomst verwachte omstandigheden. Deze veranderen vaak op korte termijn, b.v. door een hogere of lagere inruilwaarde van het te vervangen werktuig of het op de markt komen van een werktuig dat goedkoper of duurder in exploitatie zal zijn dan het werktuig waarvoor de begroting werd opgesteld.

Naast de berekeningen zijn vele andere factoren van invloed op de te nemen beslissing. De *kwaliteit van het werk*, de *technische mogelijkheden* en de *bedrijfszekerheid* kunnen moeilijk in een begroting tot uitdrukking worden ge-

De inventaris moet modern blijven.

bracht. Toch zijn deze vaak van doorslaggevend belang. Werktuigen vervangen vóór hun bedrijfszekerheid sterk vermindert, is in het algemeen voordelig. De reparatiekosten blijven dan laag en stagnatie wordt voorkomen. Ook het met de leeftijd van het werktuig toenemende risico van veroudering maakt het vaak gewenst om een nog in goede staat zijnd werktuig te verkopen. Bovendien is het belangrijk voor de loonwerker dat zijn *inventaris modern blijft*. Het zal in het algemeen dan ook niet nodig zijn dat de boeren bij een goede loonwerker aandringen op vernieuwing van de werktuigen. Zijn de middelen aanwezig, dan zal de loonwerker deze zeker gebruiken voor het op peil houden van zijn inventaris. Een tekort aan middelen kan het noodzakelijk maken om de werktuigen vrij lang te houden, soms zelfs om alleen goede tweedehands werktuigen te exploiteren, indien het gebied dit toelaat.

Arbeidsorganisatie

Het is van belang dat vrijwel gedurende het gehele jaar produktief werk kan worden verricht. Een loonbedrijf wordt veelal begonnen met het verrichten van werkzaamheden die de boer niet aan kan tijdens drukke perioden. Dit seizoenwerk moet worden aangevuld met werkzaamheden in andere perioden. Het is dan mogelijk om een kern van vaste en geoefende arbeidskrachten te vormen en om een zodanige benutting van de werktuigen te verkrijgen dat een rendabele bedrijfsexploitatie mogelijk is. Alleen als dit wordt bereikt, kan de loonwerker een bedrijf exploiteren dat blijvend een deel van de verzorging van de mechanisatie voor zijn rekening neemt.

Is gedurende een te korte periode werk aanwezig dan werkt de loonwerker te duur. De regionaal overeengekomen tarieven zijn dan te laag om de kosten te bestrijden en er moet noodgedwongen met losse arbeidskrachten worden gewerkt. Het is nodig dat de boeren in hun eigen belang zoveel mogelijk meewerken om dit te voorkomen door in een iets ruimere mate gebruik van de diensten te maken. Het is de beste garantie dat ze blijvend over de door hen gewenste goede loonwerker met zijn bekwame arbeidskrachten zullen kunnen beschikken.

Vele boeren zijn geneigd om de loonwerker in drukke perioden plotseling te hulp te roepen. Dit kan de loonwerker alleen accepteren als het hem mogelijk is om het werk tijdig uit te voeren en als het past in zijn werkschema. *Werk op korte termijn aanvaarden kan de loonwerker niet* als hij voor die periode reeds voldoende werk heeft. Dit zal vooral het geval zijn als de werkzaamheden betrekking hebben op het bij de streek behorende seizoenwerk. Een goede werkverdeling is vaak moeilijk bereikbaar voor gespecialiseerde loonbedrijven en voor loonbedrijven in gebieden met gespecialiseerde landbouwbedrijven. In beide gevallen zal het loonbedrijf te kampen hebben met arbeidstoppen en zal veelal elders werk moeten worden gezocht om het arbeidsoverschot in minder drukke perioden te benutten. Uiteraard kan een passend nevenbedrijf eveneens voor een goede arbeidsverdeling zorgen. Maar steeds zal de benodigde tijd voor onderhoud en reparatie in eigen beheer, beschikbaar moeten zijn.

Ook bij een behoorlijke werkverdeling over het gehele jaar vraagt een juiste arbeidsorganisatie de aandacht. Algemeen geldende regels voor een goede arbeidsorganisatie (weinig loopuren en doeltreffende arbeidsmethoden) hebben ook betrekking op loonbedrijven.

Voor een goede *benutting van de produktiemiddelen* is het maken van veel produktieve uren van belang, onproduktieve uren moeten worden beschouwd als vijand nummer één van de loonwerker. Tijdens het werk moet het opontheud daarom tot een minimum worden beperkt en het is gewenst dat er weinig transporturen worden gemaakt. Daarom is een zekere vrijheid in het bepalen van de volgorde van de te bewerken percelen en van de te verrichten werkzaamheden nodig. De loonwerker moet zelfstandig kunnen organiseren en zijn bedrijf opbouwen.

Uit een oriënterend onderzoek dat het Instituut voor Landbouwtechniek en Rationalisatie heeft verricht op loonbedrijven, is gebleken dat de arbeidsorganisatie nog wel voor verbetering vatbaar is. *Zo neemt b.v. het transport een te groot percentage van de werktijd in beslag.* Op de onderzochte bedrijven werden slechts 600—1300 *effectieve uren* per jaar per man gemaakt. Volgens organisatiedeskundigen moet dit aantal worden verhoogd tot rond 1500 uren per jaar.

Voor het verkrijgen van meer effectieve uren zijn grotere opdrachten gewenst. Op de bij het genoemde onderzoek betrokken bedrijven werden 175 opdrachtgevers per arbeidskracht geteld. Bij minder opdrachtgevers en eenzelfde hoeveelheid werk zal de arbeidsproduktiviteit toenemen. Belangrijker opdrachten zijn mogelijk als het aandeel van het loonwerk in de bewerkingskosten op de landbouwbedrijven toeneemt. Door meer werk aan de loonwerker over te laten, wordt de positie van de loonwerker sterker en zullen ook de belangen van de boer beter kunnen worden behartigd.

Aan een goede organisatie van het werk kunnen de boeren meewerken door het werk tijdig op te dragen en soms door hun gewassen b.v. voor het dorsen bijeen te brengen. Ook het telen van slechts één gewas op een perceel is voordeliger dan meer gewassen op dat perceel. De loonwerker maakt minder uren voor transport bij een aaneengesloten werkterrein en de boer zal eventueel min-

der startpremie, een lager tarief of een lager bedrag moeten betalen omdat het werk minder uren vraagt. Hierbij kan reeds worden opgemerkt, dat er rekening mee moet worden gehouden dat de tarieven in de toekomst meer zullen afhangen van de perceelsgrootte. Grotere percelen zullen dan voor de boer nog voordeliger zijn.

Het opstellen van een arbeidsfilm van de dienstverlening is zeker van belang. Met behulp van een *werkkalender,* die aangeeft in welke periode de werkzaamheden in het betrokken gebied plaatshebben, kan worden nagegaan welke activiteiten een betere arbeidsverdeling bevorderen. Uiteraard moet dit streven naar een betere werkverdeling niet los worden gezien van de winstmogelijkheden. De kosten- en opbrengstverwachtingen bepalen in hoeverre ten behoeve van de arbeidsorganisatie veranderingen in het werktuigenpark wenselijk zijn.

III. De financiering van het loonbedrijf

Financiering is: *voorzien* in de behoefte aan vermogen. Hiervoor bestaan vaak verschillende mogelijkheden. Een voortdurende bestudering van de toekomstige vermogensbehoefte en de mogelijkheden om daarin te voorzien zijn nodig om op de juiste wijze te kunnen financieren. Of een bedrijf juist wordt gefinancierd is door buitenstaanders niet na te gaan. Hoogstens bemerkt men dat het soms minder juist is gebeurd, omdat betalingsmoeilijkheden ontstaan.

Een indruk van de financiële structuur van een bepaald bedrijf wordt verkregen uit de balans. Inzage van deze momentopname kan belangrijke gegevens opleveren. Zo zal een verkeerde verhouding tussen eigen en vreemd vermogen daaruit blijken.

De financiële positie van de loonwerker

Uit het eerder genoemde rapport van het L.E.I. blijkt, dat volgens de bedrijfseconomische balansen het *totale vermogen* van de bij het L.E.I.-onderzoek betrokken loonbedrijven in 5 jaar sterk is toegenomen. Voor een belangrijk deel is dit een gevolg van uitbreiding en prijsstijging van het werktuigenpark. Verder was het stichten van nieuwe gebouwen en/of vergroting van de bestaande vaak nodig om voldoende bergruimte voor de werktuigen te verkrijgen.

Het *eigen vermogen* was gedurende de periode waarover het onderzoek zich uitstrekte, eveneens toegenomen maar niet voldoende om de uitbreiding van de bedrijven te financieren. Daarvoor was relatief een nog sterkere uitbreiding van het vreemde vermogen (= geleend vermogen) noodzakelijk. Dit had tot gevolg dat na 5 jaar het eigen vermogen een kleiner percentage van het totale vermogen was gaan uitmaken (ruim 50%). Toename van het percentage vreemd vermogen betekent uiteraard dat derden meer vat hadden gekregen op deze bedrijven. Nog weer 5 jaar met dezelfde resultaten zou tot gevolg hebben gehad dat het eigen vermogen in de minderheid zou zijn gekomen.

Wordt nog in de beschouwing betrokken dat de korte-termijn-schulden (voor de inventaris) sterk waren toegenomen, dan ontstaat de indruk van een tekort aan betaalmiddelen. Bij nadere beschouwing bleek deze indruk juist te zijn; een achteruitgang in de liquiditeitspositie kon worden aangetoond. Dit moet spoedig tot moeilijkheden aanleiding geven, hetgeen de gang van zaken op een loonbedrijf niet ten goede komt.

Hoewel de snelle uitbreiding van het werktuigenpark een van de oorzaken is geweest van de minder gunstige ontwikkeling van de financiële positie, moet nog in aanmerking worden genomen dat de bedrijfsresultaten zeer matig zijn geweest. Er is dus reden om aan te nemen dat bij betere bedrijfsresultaten het eigen vermogen een belangrijker rol zou zijn blijven spelen.

Het komt vaak voor dat veel geld van de loonwerker (wegens verrichte werkzaamheden), onder de boeren is.

Snelle uitbreiding van het werktuigenpark.

Hierdoor kunnen in bepaalde gevallen moeilijkheden ontstaan om het snel uitbreidende werktuigenpark te financieren. *Een vorm van medewerking die alle boeren aan de financiering van het loonbedrijf kunnen geven is: de rekeningen op korte termijn betalen. Het voorkomt de loonwerker veel geldzorgen.* De boer toont op die wijze begrip voor de moeilijkheden van de loonwerker.

Het spreekt vanzelf, dat de loonwerker ervoor moet zorgen dat de rekeningen tijdig worden uitgeschreven.

De vermogensbehoefte

Om juist te kunnen financieren dient het patroon van de vermogensbehoefte en het reeds beschikbare vermogen bekend te zijn.

Bij het *bepalen van de behoefte* wordt rekening gehouden met de aanwezige en de aan te schaffen produktiemiddelen. Voor elk produktiemiddel is een ander bedrag nodig en verschilt de duur van de kredietbehoefte. Vooral het laatste is voor de financiering van bijzondere betekenis. In het algemeen kan gesteld worden dat de aard van het produktiemiddel mede bepaalt op welke wijze gefinancierd moet worden. De termijn van vermogensbehoefte is immers tevens de termijn gedurende welke vermogen beschikbaar moet zijn. Dit is bij de financiering een belangrijke voorwaarde. Men kan niet het risico lopen dat een gedeelte van het geïnvesteerde vermogen op een voor de produktie ongelegen tijdstip wordt opgeëist.

In totaal bezien wordt voor het werktuigenpark van een loonwerker een vrij grote vermogenskern gevraagd. Er moet worden gerekend op ongeveer 70% van de aankoopwaarde van de werktuigen. Dit feit maakt het nodig om, voor zover geen eigen vermogen beschikbaar is, de daarvoor benodigde middelen als lang krediet op te nemen. De vermogensbehoefte van het werktuigenpark in zijn geheel (totale financiering) kan echter alleen als uitgangspunt voor de financiering gelden, als de loonwerker zo veel eigen vermogen bezit dat hij een belangrijk deel van de permanente (= blijvende) behoefte zelf kan financieren. Bij de *totale financiering* ontstaat een grotere behoefte aan permanent vermogen. Het betekent ook, *dat opname van vermogen niet bij aanschaffing van elk*

werktuig nodig zal zijn, waardoor het krediet niet per werktuig behoeft te worden afgelost.

Bij een *financiering per werktuig* (partiële financiering) verloopt de kredietverlening onrustiger, hetgeen voor de loonwerker een nadeel is. Naarmate de financiële positie van het bedrijf zwakker is, neemt de kans toe dat men tot partiële financiering wordt gedwongen. Om toch zo veel mogelijk aan de bestaande behoefte aan loonwerk te kunnen voldoen, wordt daarbij dan vaak met duurder krediet gewerkt, hetgeen de positie van het bedrijf verzwakt.

Het beschikbare vermogen

Eigen vermogen

Het *eigen vermogen* is veelal te zien als permanent beschikbaar. Wanneer de ondernemer meer bedrijven heeft (b.v. een klein landbouwbedrijf en een loonbedrijf) is het mogelijk, dat een deel van het eigen vermogen slechts een korte tijd voor het loonbedrijf beschikbaar is. Het kan b.v. slechts tijdelijk aan het landbouwbedrijf worden onttrokken.

Eigen vermogen is noodzakelijk voor de loonwerker. Het is de basis waarop het bedrijf wordt begonnen en dient als buffer voor het opvangen van risico's. De grootte van het eigen vermogen moet zodanig zijn dat het eventuele tegenslagen kan opvangen. De vorming van voldoende eigen vermogen wordt bevorderd door bij de tariefstelling met een risico-opslag rekening te houden. Hierbij moet direct worden opgemerkt dat dit vermogen alleen ongestraft als buffer zal kunnen worden gebruikt als het door vreemd vermogen kan worden vervangen, met andere woorden: er moet nog ruimte zijn voor krediet. Is dit niet mogelijk, dan betekent een tegenslag, ondanks de ontvangen risico-opslagen, inkrimping of opheffing van het bedrijf.

Welk deel van het benodigde vermogen als eigen vermogen beschikbaar dient te zijn is moeilijk aan te geven. De loonwerker moet evenwel behoorlijk kredietwaardig zijn. In vele gevallen zal een deel van de permanente en de tijdelijke vermogensbehoefte met eigen vermogen moeten worden gefinancierd, omdat onvoldoende zekerheid aanwezig is om er geheel met vreemd vermogen in te voorzien.

In de ogen van de kredietgever en de garantieverstrekkers is men (afgezien van de zakelijke zekerheden die kunnen worden gesteld) vaak alleen kredietwaardig als meer dan 50% van het bedrijfsvermogen uit eigen vermogen bestaat. Wordt het eigen vermogen minder, dan zal de kans op kredietverlening zonder voldoende zakelijke zekerheid sterk verminderen. Een lager geworden percentage betekent volgens sommigen, dat grote geldschieters dan extra veel belangstelling voor het beheer van het bedrijf aan de dag gaan leggen. Dit is een reden om bij de financiering met vreemd vermogen beneden de 50% van het bedrijfsvermogen te blijven. Een opmerking over deze grens mag echter niet zo worden uitgelegd dat de kredietwaardigheid eindigt bij het overschrijden daarvan. Alleen wordt deze wel als een minimumeis ten aanzien van de grootte van het eigen vermogen genoemd. Het houdt beslist niet in, dat voor iedere be-

drijfsinvestering eerst 50% eigen middelen op tafel gelegd moet worden. Er kan gerust 100% worden geleend voor een bepaalde investering als de financiering van het gehele bedrijf dit toelaat. Wel moet bij de financiering met vreemd vermogen worden bedacht, dat het de noodzakelijkheid met zich brengt om van de toekomstige opbrengsten een deel af te zonderen voor rente en aflossing. Strikt genomen zijn de toekomstige bedrijfsresultaten, naast de mogelijkheid van zekerheidsstelling, daarom bepalend voor de omvang waarin een bedrijf economisch bezien schulden kan aangaan.

Vreemd vermogen

Zelden bezit een loonwerker voor de financiering van een werktuigenpark voldoende eigen vermogen. Er moet vrijwel altijd vermogen worden geleend om in de totale behoefte te kunnen voorzien. Ook bij uitbreiding van een bestaand loonbedrijf zal veelal vreemd vermogen nodig zijn. Hiervoor moet meestal voldoende zekerheid kunnen worden gesteld. *De capaciteit tot zekerheidsstelling is nog steeds van groot belang voor de grens van kredietverlening.* Hoge eisen voor de zekerheidsstelling zijn een rem voor de kredietopname; de kredietgevers achten een zekere overwaarde van de verstrekte zekerheid noodzakelijk. Met de bezittingen van het bedrijf als onderpand zal daarom minder krediet kunnen worden opgenomen dan de solvabiliteitsgrens (het punt waarbij de opbrengst van de goederen bij liquidatie nog juist voldoende is om de schulden te betalen) zou doen vermoeden.

Zijn de bezittingen van het bedrijf als zekerheid niet voldoende om naast het eigen vermogen in de kredietbehoefte te voorzien, dan bieden garanties door personen of instellingen nog een mogelijkheid. Meestal speelt de bedrijfsrentabiliteit bij de kredietverlening een ondergeschikte rol. Het Borgstellingsfonds voor de landbouw vormt in deze een gunstige uitzondering. Daar is de bedrijfsrentabiliteit van werkelijk belang bij het verstrekken van de garanties. Dit voorbeeld zal in de toekomst ongetwijfeld navolging vinden nu de Commissie Landbouwkrediet heeft geadviseerd om de kredietverlening geleidelijk niet uitsluitend op zekerheden doch ook op vermogenspositie en bedrijfseconomische gegevens te baseren.

Als belangrijkste vormen van zekerheidsstelling kunnen worden genoemd:

a. Zekerheid door bedrijfsbezit
b. Garanties door personen en instellingen

ad. a: *Zekerheid door bedrijfsbezit.* Grond en gebouwen bieden de mogelijkheid voor zekerheidsstelling ten behoeve van een krediet voor meer dan 10 jaar. Die bezittingen kunnen nl. dienen als basis voor een *vaste hypotheek* (wel beleggingshypotheek genoemd). Deze hypotheek heeft normaal een looptijd van dertig jaren met $3^1/_3\%$ aflossing per jaar. In het algemeen geeft het met hypotheek te belasten pand de basis voor een krediet tot $^2/_3$ van de getaxeerde waarde.

Is er een wisselende kredietbehoefte, dan kunnen grond en gebouwen dienen als basis voor een *bankhypotheek* (wel krediet- of voorschothypotheek ge-

noemd). Een hypotheek die strekt tot meerdere zekerheid voor de betaling van *alles* wat de hypotheekgever aan de bank schuldig *is* of *zal zijn*.

Een *werktuigeninventaris* kan in eigendom worden overgedragen aan de geldgever. De geldnemer verklaart dan de gehele inventaris of met name genoemde werktuigen in eigendom over te dragen ten behoeve van de lening en de ermee gepaard gaande kosten.

In het algemeen zullen de banken met deze zekerheid als tegenprestatie tot 50% van de aankoopprijs van de werktuigen aan krediet verstrekken. De looptijd zal variëren met de te verwachten gebruiksduur van de werktuigen, maar in de regel worden beperkt tot 5 jaar. De boerenleenbanken, aangesloten bij de Coöperatieve Centrale Raiffeisenbank te Utrecht, kunnen momenteel na eigendomsoverdracht $^2/_3$ van de aankoopprijs van een werktuig financieren, als de betrokken handelaar een terugkoopverklaring tekent. De looptijd van de lening bedraagt dan hoogtens 2 jaar.

ad. b: *Garanties door personen en instellingen*. Als garanties door personen zijn de borgtochten bekend. Borgen stellen zich aansprakelijk voor de hoofdschuld en de bijkomende kosten. Als de geldnemer zijn verplichtingen niet nakomt worden de borgen aangesproken. Daar de kredietwaardigheid van de borgen moeilijk voor een langere periode vooraf kan worden overzien, zal van tijd tot tijd worden nagegaan of de borgen nog voldoende zekerheid bieden. Borgtocht wordt niet voor grote bedragen of voor langer dan 20 jaar als zekerheid geaccepteerd. Voor grotere bedragen (meer dan b.v. *f* 20000) zal een aanvullende zakelijke zekerheid worden gevraagd.

Deze vorm van garantie biedt de boeren dus een mogelijkheid om een loonwerker te helpen aan vermogen. Toch zijn er bedenkingen tegen persoonlijke borgstellingen door de betrokken boeren voor een loonwerker. Het komt wel vaak voor dat twee bestuursleden van een coöperatie (naast de bestaande statutaire zekerheid) borg staan voor de totale schulden van de coöperatie. Er wordt dan in het algemeen belang een groter risico genomen dan voor de mechanisatie van het eigen bedrijf nodig is; maar het blijft voor hun eigen coöperatie die zij helpen beheren. Zouden enkele boeren borg zijn om een goede loonwerker voor het gebied te verkrijgen of te behouden dan is de situatie toch even anders. De loonwerker heeft organisatorisch geen enkele binding met de betrokken boeren en moet zijn eigen baas blijven.

De loonwerker mag door de borgstelling niet in zijn vrijheid als ondernemer worden belet. Het moet niet zo worden dat de borgen het werk meer regelen dan de loonwerker. Alleen met erkenning van de ondernemersvrijheid van de loonwerker zal de boer de geschikte borg kunnen zijn.

Het *Borgstellingsfonds voor de landbouw* kan voor een bonafide loonwerker met een rendabel bedrijf kredietgarantie verstrekken. Vaak zal het een aanvullende zekerheid zijn, naast hypotheek of overdracht van werktuigen. Deze garantie gaat niet gepaard met extra rentekosten.

Een bekende mogelijkheid om in de behoefte aan vermogen te voorzien is de financiering door een *financieringsmaatschappij*. Dit is veelal een duur krediet, dat binnen een korte termijn moet worden terugbetaald. De maatschappij

beperkt het eigen risico door de termijn van aflossing kort te houden. Het eigendomsvoorbehoud (door huurkoop) alleen, geeft de maatschappij onvoldoende zekerheid. Er wordt een risico-opslag in rekening gebracht.

Uiteraard moet steeds worden bedacht dat het bij de financiering gaat om de grote lijn: gelden beschikbaar te hebben als deze nodig zijn en daarbij zo goedkoop mogelijk. *De financiering is momenteel een van de grote problemen voor de loonwerker.* Goede voorlichting is nodig om een juiste financiering te bevorderen. Omdat voor de financiering de bestaande en verwachte rentabiliteit van het bedrijf van groter betekenis zal worden, is een rendabel loonbedrijf ook uit financieringsoogpunt voorwaarde om de boer blijvend van dienst te kunnen zijn. De onrendabele bedrijven zullen het eigen vermogen moeten aanspreken om de verplichtingen na te komen en geen krediet kunnen krijgen op basis van de bedrijfsrentabiliteit. Beide punten betekenen achteruitgang voor het betrokken bedrijf.

IV. De prijsvorming van loonwerk

Verschillende factoren zijn van invloed op de prijsvorming. Daarvan wordt de marktvorm als een van de belangrijkste beschouwd. Voor de diensten van een loonwerker overweegt de marktvorm van *monopolistische concurrentie*. Er is immers meestal sprake van *meerdere* aanbieders en van een *niet volledig uniforme waar*. De loonwerkers gebruiken diverse typen werktuigen en de vakbekwaamheid en de kwaliteit van het werk verschillen.

De vraag

De loonwerkers kennen de gevolgen van de genoemde marktvorm. Elke volgende dienst die meer wordt aangeboden bij een gelijkblijvende vraag, brengt een tendens tot lagere prijzen met zich. Dit geldt ook als de vraag naar loonwerk minder toeneemt dan de capaciteit van de werktuigen. De kostprijs van het werk doet aan deze tendens niets af.

Het is duidelijk dat de op een bepaald moment *bij de boeren aanwezige werktuigen* de vraag beïnvloeden. Het werktuigenpark van de boeren is echter veranderlijk. Zijn de tarieven voor loonwerk laag, dan zullen op de landbouwbedrijven minder eigen werktuigen worden aangeschaft en ontstaat meer behoefte aan loonwerk. Hogere tarieven hebben een tegengesteld effect. De *gevraagde hoeveelheid loonwerk* op langere termijn wordt ongunstig beïnvloed door het zelfstandig mechaniseren of het vormen van combinaties of coöperaties door de boeren.

De vraag naar loonwerk zal toenemen door *vermindering van het aantal arbeidskrachten op de landbouwbedrijven, de verkorting van de werktijd* en het beschikbaar komen van *grotere landbouwwerktuigen*.

Een en ander houdt in, dat geruime tijd voor het seizoen de toekomstige vraag naar loonwerk in een bepaald gebied wel ongeveer is te bepalen. Moeilijker is het, het werd reeds eerder vermeld, om na te gaan welk deel elke loonwerker krijgt. Het hangt er van af of de boer tijdig laat blijken welke loonwerker hij het werk zal laten verrichten.

Er moet verwacht worden dat de totale vraag zal uitbreiden met tot nu toe weinig of niet bekende vormen van dienstverlening die in de toekomst zullen ontstaan. De loonwerkers streven er steeds meer naar om bepaalde werkzaamheden geheel met eigen materiaal en personeel uit te voeren (maaikneus-inkuiltrein). Dit is een ontwikkeling die zeker zal voortgaan. Als de landbouwbedrijven waar de boer al het werk alleen moet doen toenemen, is dit ook gewenst.

Het aanbod

Als het werktuigenpark van de loonbedrijven gelijk blijft, is de hoeveelheid diensten die kan worden aangeboden *beperkt tot de benutting van de capaciteit*. Het aanbod van loonwerk kan in die situatie moeilijk worden verhoogd en

Aanschaffing van een maaikneus-inkuiltrein biedt nieuwe mogelijkheden voor het loonbedrijf.

is dus inelastisch. Neemt de vraag naar diensten door ongunstige weersomstandigheden sterk toe, dan kan de loonwerker niet meer aanbieden tijdens deze kritieke periode. Het is in de praktijk zelfs zo, dat de loonwerker dan minder werk kan doen dan onder normale weersomstandigheden. Prijsverhogingen zijn evenmin in staat om op korte termijn de aangeboden hoeveelheid te vergroten.

Op langere termijn zal het mede afhangen van *de tarieven* of de loonwerker er voor voelt het aanbod van de dienstverlening uit te breiden. Bij goede tarieven voor een bepaalde werkzaamheid zal het produktie-apparaat voor het komende seizoen worden vergroot als de kans op meer werk bestaat. Soms wordt een werktuig zo vlug aangekocht dat een rendabele exploitatie nog onmogelijk is. Hierbij moet worden bedacht dat een loonwerker ondernemend moet blijven en elders beproefde goede werktuigen zal aanschaffen die tot nog toe niet werden gebruikt in zijn gebied. Deze zullen niet direct volbelast zijn, omdat de er bij passende werkmethoden onbekend zijn en het nut van het nieuwe werktuig de boeren nog duidelijk moet worden.

Het aanbod van diensten zal verminderen als de tarieven niet lonend zijn.

Momenteel is het zo, dat voor een komend seizoen het *aanbod van de diensten* niet juist kan worden vastgesteld. De loonwerkers weten niet van elkaar wat er aan werktuigen beschikbaar zal komen. Daardoor kan gemakkelijk een te veel aan werktuigen ontstaan.

Inkrimping van het gezamenlijke werktuigenpark van de loonwerkers is een moeilijke opgaaf. Degene die het werktuig verkoopt lijdt hierbij meestal verlies. Alleen als door onderling samenspel het aanbod op de vraag wordt afgestemd en van het begin af een juist aantal werktuigen wordt gekocht, zal gedwongen ontijdige verkoop worden beperkt.

Capaciteitsverandering op langere termijn ontstaat op verschillende wijze. Wijziging is mogelijk door verandering van de capaciteit van reeds bestaande bedrijven, maar ook door verandering van het aantal bedrijven. Er vestigen zich steeds ondernemers, maar er worden eveneens bedrijven geliquideerd. Een capaciteitstoename per bedrijf en toename van het aantal bedrijven komen wel gelijktijdig voor. Uit gegevens van het C.B.S. blijkt b.v., dat het aantal loonbedrijven en het aantal trekkers per bedrijf in de periode 1 mei 1958—1 mei 1960 beide zijn toegenomen.

De marktpositie

De toename van het loonwerk maakt het steeds wenselijker dat de loonwerkers de grenzen van de tarieven in overleg met de boeren bepalen. In vele gebieden verleent het Landbouwschap hierbij zijn medewerking. Of méér dan het gestelde minimum zal worden bedongen hangt af van de marktsituatie ter plaatse: zijn er concurrerende loonwerkers, heeft de loonwerker een vaste klantenkring door zijn goede prestaties, is er een werktuigencoöperatie? Al deze omstandigheden spelen een rol.

Het kan voorkomen dat een loonwerker als *prijszetter* voor een bepaalde werkzaamheid moet optreden. Dit is het geval als een nog niet eerder bekend werktuig in gebruik wordt genomen waarvan de (historische) kostprijs nog niet bekend is en het bepalen van een voorcalculatorische kostprijs moeilijkheden met zich brengt. De loonwerker zal de prijs voor de werkzaamheid dan bepalen met inachtneming van de vraag en de concurrentiemogelijkheden. In deze positie staat de loonwerker sterker dan wanneer reeds eerder een tarief werd vastgesteld.

Als er ter plaatse veel mogelijkheden zijn voor de boer om in de behoefte aan mechanisatie te voorzien, heeft de loonwerker een minder benijdenswaardige positie, niet omdat hij direct minder werk krijgt, maar omdat hij voor de minimumtarieven zal moeten werken en toch hoge eisen aan zijn prestaties zullen worden gesteld.

In het algemeen nemen de loonwerkers bij het tarievenoverleg geen sterke positie in. De oorzaak hiervan ligt zowel bij de vraag- als bij de aanbodzijde. Beide zijn op langere termijn onzekere factoren voor de loonwerker.

De tarieven

Een loonwerker moet als ondernemer een opbrengst verkrijgen die voldoende dekking geeft voor de gemaakte kosten en de risico's die hij op zich heeft genomen. Hij zal daarom een tarief verlangen dat hem zoveel mogelijk zekerheid biedt. Een kostprijscalculatie, die betrekking heeft op voor het gebied representatieve loonbedrijven, is een redelijk uitgangspunt voor de tariefstelling. Daarnaast moet rekening worden gehouden met de risico's die de loonwerker op zich heeft genomen. Dit zal ook de boer erkennen die in deze tegenspeler is en voor zijn eigen onderneming eveneens streeft naar dekking van de risico's.

De kosten

In een kostencalculatie welke zal dienen voor de tariefstelling in *een bepaald gebied* moet met de verwachte omstandigheden rekening worden gehouden. Dit betekent dat de tariefstelling gebaseerd moet zijn op de omstandigheden welke zullen gelden voor de bedrijven die het werktuig exploiteren en de verwachte prijzen.

Bij het bepalen van deze kosten worden niet alle in het verleden gedane uitgaven zonder meer als kosten voor de toekomstige produktie aangemerkt. Soms

werden uitgaven gedaan die overbodig waren (in de orde van een te gulle vervanging van onderdelen) of redelijker wijze hadden kunnen worden voorkomen (uitgaven voor vernieuwing van een lager dat nooit werd gesmeerd). Deze overbodige en te voorkomen uitgaven mogen *niet* als toekomstige kosten worden opgenomen.

Er zullen kosten zijn waar *geen uitgaven* mee gepaard gaan. Deze zogenaamde berekende kosten worden wel opgenomen. Omdat voor het bepalen van deze kosten de uitgaven geen basis vormen, worden ze berekend met inachtneming van uitgaven die er voor in de plaats kunnen worden gesteld. Zo wordt de handenarbeid van de ondernemer b.v. gewaardeerd tegen het C.A.O.-loon voor een dorsmachinist; de rente van het eigen vermogen wordt bepaald met behulp van de als normaal geldende rente voor vreemd vermogen.

Moeilijker wordt het als er geen directe uitgaven voor in de plaats kunnen worden gesteld. Dit geldt b.v. voor de afschrijvingskosten van de werktuigen. Hiervoor wordt verwezen naar hoofdstuk II.

De kostprijs

Om de kostprijs te kunnen bepalen is het nodig om eerst de kosten vast te stellen. Zowel de kosten die direct voor de werkzaamheden zullen worden gemaakt als die welke alleen door verdeling aan de werkzaamheden kunnen worden toegerekend, moeten bekend zijn. Beide groepen van kosten dienen te worden bepaald met inachtneming van de *normale hoeveelheid werk* die elk van de werktuigen in het betrokken gebied tijdens de gebruiksduur zal kunnen leveren. Het vaststellen van de normale hoeveelheid werk is niet eenvoudig, zowel technische als economische factoren zullen een rol spelen. Toch is een juiste bepaling hiervan van grote betekenis. Deze hoeveelheid heeft nl. verstrekkende gevolgen voor de kostprijs. De kosten welke door verdeling aan een bepaalde werkzaamheid worden toegerekend, worden immers per werkeenheid bekend na deling door de normale hoeveelheid werk. Een grotere hoeveelheid werk heeft lagere kosten per eenheid produkt ten gevolge; een kleinere hoeveelheid werk geeft het tegengestelde effect.

Zijn alle toekomstige kosten per eenheid werk bepaald, dan is de z.g. *kale kostprijs* bekend. Deze kan voor elke werkzaamheid worden vastgesteld.

De kostprijs van een loonwerkzaamheid is de som van de offers, die onder normale omstandigheden opnieuw gebracht moeten worden om de dienst te verrichten.

Het is nodig om aan de op geschetste wijze bepaalde kale kostprijs een risico-opslag toe te voegen voor de vooraf onbepaalbare risico's die een loonwerker draagt. Hoe groot deze opslag moet zijn is moeilijk aan te geven en zal per werkzaamheid kunnen verschillen.

Verder dienen de kale kosten nog te worden verhoogd met de beloning voor leiding en toezicht. De hiervoor benodigde uren zijn niet in de kale kosten berekend. Het is gebruikelijk om de kale kosten met 20% te verhogen voor risico, leiding en toezicht. Momenteel gebeurt dit door de Boval onder gebruikmaking van de term winstopslag.

Een goed begrip van de toestand zal bij het onderhandelen over de tarieven er toe leiden dat rekening wordt gehouden met de risico's van de werktuigen-exploitatie.

Een goed samenspel tussen boer en loonwerker is van groot belang om de tarieven voor beide partijen aanvaardbaar te doen zijn.

V. Boer en loonwerker

Samenspel tussen boer en loonwerker

Om zowel voor de boeren als voor de loonwerker tot voordelig werken te komen, is overleg nodig. Het bevordert een betere organisatie van het werk omdat het vroegtijdig kan worden overzien.

Het overleg

Om tot overleg te komen zou de loonwerker b.v. in januari een klantenmiddag of -avond kunnen houden, waarop de volgende belangrijke punten voor de bevordering van een goede samenwerking worden besproken:

a. De werktuigen en machines die het loonbedrijf beschikbaar heeft of overweegt aan te schaffen;
b. De gewenste rijenafstand van de gewassen en de gewenste cultuurmaatregelen voor het gebruik van die werktuigen;
c. De mogelijkheden die de werktuigen bieden en de werkmethoden die in aansluiting daarop het voordeligst kunnen worden toegepast;
d. De voorbereidingen die de boer moet treffen (o.a. het verbreden van uitritten);
e. Het aantal arbeidskrachten en de uitrusting die de boer moet leveren om een vlotte afvoer van het produkt te verkrijgen;
f. De extra kosten voor afwijkende percelen, afwijkende rijenafstanden, percelen op grote afstand en die voor het uitvoeren van achterwege gebleven voorbereidende werkzaamheden;
g. De wensen van de boeren wat betreft de aanschaffing van nieuwe werktuigen of veranderingen aan reeds aanwezige werktuigen;
h. De garantie dat de loonwerker vóór het komende seizoen slechts een beperkt aantal opdrachten zal aanvaarden en pas tijdens het seizoen meer werk zal aannemen als daar ruimte voor blijkt te zijn;
i. De voordelen die voor de boer ontstaan door vlot werken te bevorderen;
j. De tijdsruimte tussen opdracht en uitvoering van het werk om te voorkomen dat loonwerk wordt beschouwd als een laatste redmiddel;
k. De mogelijkheden die aanwezig zijn om vakbekwame arbeidskrachten op de machines te krijgen, zodat de boer weet of hij van vakwerk verzekerd kan zijn;
l. De tarieven die globaal in rekening zullen worden gebracht.

Voor goed overleg tussen boeren en loonwerker is een dergelijk contact nodig. De loonwerker weet dan wat er van hem verwacht wordt en de boer weet wat hem te doen staat om het werk vlot en voordelig uitgevoerd te krijgen. De boer dient een oproep voor overleg dan ook te zien als een stap in de goede richting. Het is immers in zijn belang, want de loonwerker zal daardoor beter kunnen concurreren.

Is een klantenmiddag of -avond niet mogelijk, dan zal de loonwerker zeker schriftelijke mededelingen aan de boeren moeten doen. Een folder, afgestemd op het gebied, leent zich daar goed voor. Uiteraard zal het aanvullende contact op een beurs en een markt toch nog nodig blijven.

Schriftelijke overeenkomsten

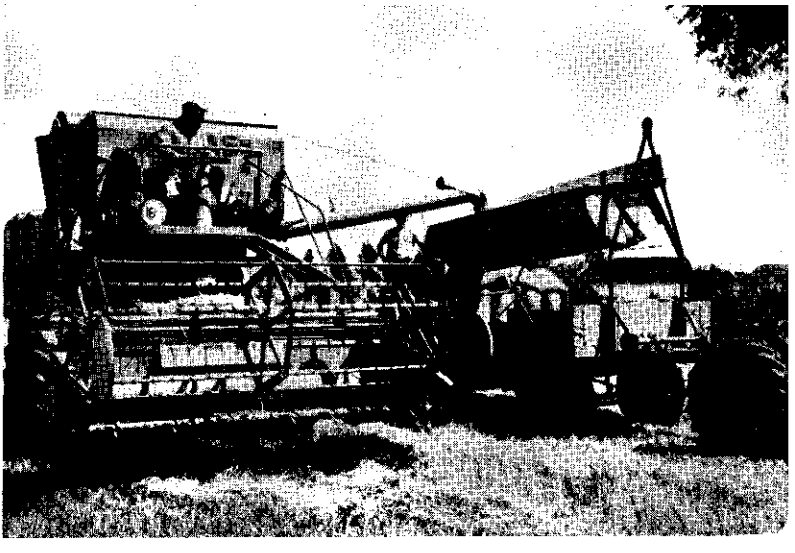
De loonwerker moet het van de opdrachten hebben. Niet het aantal opdrachten maar vooral de *hoeveelheid werk* in totaal en per opdracht is van betekenis. Kleine opdrachten zijn bij de huidige tariefstelling veelal onvoordelig. Ook de periode waarin de werkzaamheden moeten worden uitgevoerd speelt een rol. Een zo gelijkmatig mogelijke verdeling van het werk is veel waard.

Om zeker van een hoeveelheid werk te zijn als basis voor de opbrengsten van het bedrijf worden door de loonwerker soms wel contracten met de boeren of coöperaties afgesloten. Soms voor een jaar (het spuiten van aardappelen tegen Phytophthora in het consulentschap Emmen), soms voor drie jaar (het vullen van torensilo's in het consulentschap Tilburg), maar ook wel voor twaalf jaar (het dorsen voor de coöperatieve dorsverenigingen in Drente).

Het afsluiten van een dergelijk contract wordt soms door de boer gewenst. Er kunnen wellicht goede voorwaarden worden bedongen die hem een grotere zekerheid geven dat het werk tijdig kan worden uitgevoerd. De wens is sterker bij de kleine boer die reeds verscheidene jaren gebruik maakt van de diensten van een loonbedrijf; hij wordt dan min of meer afhankelijk, omdat werktuigen, arbeidskrachten en werkmethoden in die tijd afgestemd zijn op de hulp van een loonwerker. Het is voor de kleine boer van groot belang om de opdrachten samen door te geven. Is een contract afgesloten, dan blijft een tijdige opdracht nodig om het werk op het juiste moment uitgevoerd te krijgen.

Wederzijdse afhankelijkheid behoeft geen nadeel te zijn. Als het leidt tot een betere samenwerking, zal het beide partijen tot voordeel strekken. Wel zal moeten worden begrepen en ook worden aanvaardt dat de belangen van de partijen soms tegengesteld zijn. Een schriftelijke overeenkomst kan dienen om deze tegengestelde belangen te overbruggen.

Bij alle mogelijkheden die ertoe kunnen bijdragen om individueel of per groep van tijdige hulp door een loonwerker verzekerd te zijn, mag echter niet uit het oog worden verloren, dat de loonwerker steeds een *vrije ondernemer* moet blij-

Deze loonwerker heeft een opzakinrichting ten behoeve van klanten die het graan nog niet los kunnen bergen.

Opzakken van het graan door het personeel van de boer.

ven. Te ver gaande binding met bepaalde klanten belemmert hem in die vrijheid en daarmee in het goed vervullen van zijn functie.

Mondelinge afspraken

In het algemeen voelt zowel de boer als de loonwerker er nog weinig voor om de afspraken vast te leggen in een contract. Indien het voordeel van een goed samenspel tussen boer en loonwerker door beide partijen wordt aangevoeld, zijn mondelinge afspraken ook vaak voldoende.

De boer zal een vroegtijdige mondelinge opdrachtbinding aan de loonwerker echter moeten aanvaarden; wil hij dit niet, dan moet hij deze vorm van mechanisatie niet kiezen. Dan past voor hem beter de individuele mechanisatie. Werken in combinatie of met een coöperatie zal hem in deze geen uitkomst brengen, omdat hij dan nog meer gebonden is (financieel en wat risico's betreft) dan bij de hulp van een loonwerker.

Bij het verstrekken van vroegtijdige mondelinge opdrachten moet de boer bedenken dat hij deze redelijkerwijs dient na te komen. Dit zal zeker ook de bedoeling zijn als hij het op prijs stelt dat een loonwerker een deel van de mechanisatie met alle risico's van dien blijvend voor zijn rekening neemt. *In feite kiest de boer zelf zijn loonwerker met het doen van toezeggingen.* Uiteraard zal de keuze vallen op iemand die bekwaam en betrouwbaar wordt geacht. De boer moet er nl. van verzekerd kunnen zijn dat een deel van de mechanisatie aan hem kan worden toevertrouwd.

Te vaak nog denkt de boer dat het voor hem voordelig is als de loonwerker voor lagere dan de gestelde minimumtarieven werkt. *Dit is op langere termijn echter niet in het belang van de boer.* De financiële positie van de loonwerker wordt er door verzwakt, zodat hij zijn werktuigenpark niet tijdig kan vernieuwen en uitbreiden, hetgeen in het nadeel van de boer is. Bezuinigt de loonwerker op andere punten, dan kan het vlotte werken of de kwaliteit van het werk nadelig worden beïnvloed. De tarieven zijn zo gesteld, dat vermindering van de opbrengst een onvoldoende risicodekking, met alle narigheden van dien ten gevolge heeft.

Een mondelinge afspraak houdt voor de loonwerker in, dat hij moet tonen het in hem gestelde vertrouwen waard te zijn. Daarmee bouwt hij aan een goede basis (vaste klantenkring) voor zijn bedrijf.

Samenspel tussen loonwerkers

Een goed samenspel tussen boer en loonwerker kan bestaan als de loonwerkers onderling de zaak in orde houden. Onenigheid en sterke concurrentie zijn uit den boze. Toch grijpt men nog vaak naar lagere tarieven als middel om de hoeveelheid werk tijdelijk te vergroten. Dit heeft echter geen blijvend effect. Het tijdelijke opvoeren van de produktie kost de loonwerker op deze wijze meer dan het opbrengt. Voor de collega's die het werk moeten missen kan het eveneens funest zijn. In elk geval draagt genoemde methode er niet toe bij dat per loonwerker een vaste klantenkring wordt gevormd waaraan hij ter bevordering van goede financiële resultaten grote behoefte heeft. Gevallen waarin de loonwerkers elkaar te hulp komen als een hunner het werk tijdelijk niet aan kan, of een of meer werktuigen gezamenlijk aankopen, tonen dat het anders kan. Het komt dan minder voor dat concurrerende loonwerkers nog vlug een werktuig aanschaffen nadat het werk in principe reeds aan een andere loonwerker was toegezegd.

Als samenwerking tussen loonwerkers meer zou voorkomen in de praktijk, dan zou de boer zich meer verbonden voelen met zijn loonwerker. Verbeteringen in eigen kring zullen het samenspel tussen boeren en loonwerkers gunstig beïnvloeden.

De invloed van loonwerk op de kosten van landbouwbedrijven

Om een eerste indruk te hebben van de invloed van loonwerk op de kosten van landbouwbedrijven werden door ons de bewerkingskosten van twee groepjes bedrijven (consulentschap Tilburg) vergeleken. Een groepje van vier bedrijven (totaal 69,36 ha cultuurgrond) maakte weinig gebruik van een loonwerker en had per bedrijf een trekker en de daarbij benodigde werktuigen. Het andere groepje (vier bedrijven met 69,— ha cultuurgrond) had een minimum aan werktuigen voor paardentractie en maakte daarnaast gebruik van de diensten van een loonwerker. Het betreft dus, wat de hoeveelheid loonwerk betreft, min of meer extreme bedrijven in dit gebied. Er bleek dat de bewerkingskosten bij de bedrijven met veel loonwerk ongeveer *f* 200 per ha cultuurgrond lager bleven dan op de bedrijven met een trekker en eigen mechanisatie.

Deze gegevens hebben slechts betrekking op *de kosten* van een beperkt aantal bedrijven gedurende één jaar. De resultaten van de landbouwbedrijven worden echter niet alleen bepaald door de kosten, maar ook door de opbrengsten. Om de invloed op de resultaten van het landbouwbedrijf na te gaan zouden dus ook de opbrengsten in aanmerking moeten worden genomen. Deze zijn echter niet in de vergelijking betrokken. Wel bleek dat op de bedrijven

met meer loonwerk een intensiever bedrijfsplan aanwezig was. Moeilijk is vast te stellen of het loonwerk heeft geleid tot dit intensievere plan, of dat een intensief plan met een relatief geringe arbeidsbezetting noopte tot gebruik van de diensten van een loonwerker. Het zal ongetwijfeld zo zijn dat zowel het een als het ander in de praktijk voorkomt. Belangrijk is dat de combinatie van loonwerk en een intensief bedrijfsplan in de praktijk mogelijk is en voldoet.

Uit een enquête die begin 1959 op 424 bedrijven in het consulentschap Tilburg werd gehouden bleek, dat op overwegend uit bouwland bestaande bedrijven bij meer loonwerk een lagere mechanisatie-investering per ha en een lagere arbeidsbezetting voorkwamen. Op bedrijven met meer dan 45% grasland was er minder verband tussen mechanisatie en loonwerk. Naarmate het percentage grasland groter werd trad wel een duidelijker verband aan de dag tussen loonwerk en arbeid. Steeds blijkt dat loonwerk de structuur van de bedrijven beïnvloed.

Over de bewerkingskosten wordt in de samenvatting van het verslag van de enquête opgemerkt,*) dat de kosten van loonwerk (exl. dorsen) met *f* 10 à *f* 20 per ha minimaal zijn. Er wordt aan toegevoegd, dat de loonwerker nog altijd de goedkoopste aanvulling of vervanging van eigen arbeidskrachten of eigen mechanisatie is. De loonwerker zou meer werkzaamheden moeten verrichten.

Hoe de opbrengsten reageren op de diensten van de loonwerker is weinig bekend. Op dit punt ontbreekt het aan voldoende gegevens. Er bestaan wel meningen, maar deze lopen sterk uiteen. Toch is de invloed op de opbrengsten van belang; opbrengstderving kost geld en doet lagere bewerkingskosten vlug te niet. Zoals reeds eerder werd opgemerkt kunnen de beste resultaten, zowel wat de kosten en de opbrengsten betreft, worden verwacht bij een juist samenspel tussen loonwerker en boer.

---

*) Mechanisatie, loonwerk en arbeid op landbouwbedrijven in Midden-Noord-Brabant door ir. F. Pronk.

VI. De ontwikkeling van de loonbedrijven

Het aantal loonbedrijven

Na de tweede wereldoorlog nam de vraag naar diensten zowel in soort als aantal toe. Het aantal loonbedrijven breidde daardoor steeds uit. Ook het werktuigenpark werd groter. Zuivere dorsbedrijven, zoals deze in Groningen nog bestaan, werden steeds zeldzamer. Een gevarieerd werktuigenpark is nu algemeen geworden.

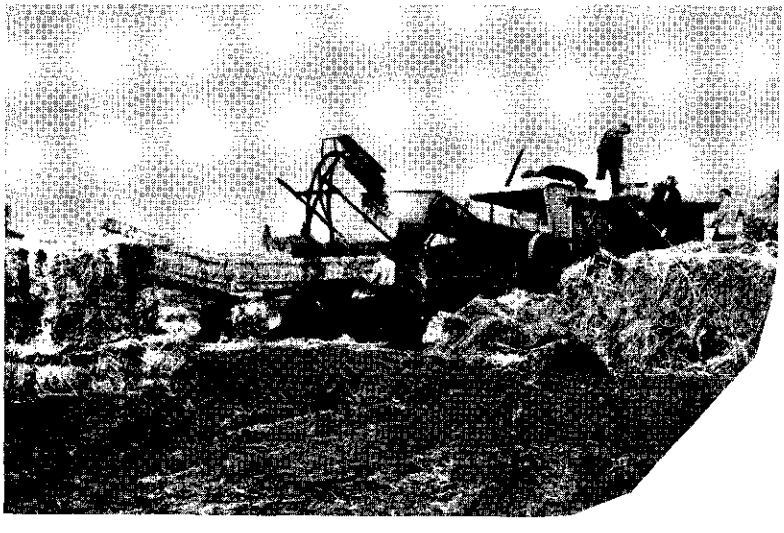
In de behoefte aan meer loonwerkers is vaak voorzien doordat kleine (landbouw)bedrijven als aanvullende werkgelegenheid loonwerk gingen verrichten. Zo hebben b.v. melkrijders en kleine boeren werktuigen aangeschaft. Soms gingen de ploegbazen over tot het aanschaffen van werktuigen. Weer een ander deel van de huidige loonbedrijven is ontstaan uit de voortzetting van reeds langer bestaande vrachtrijders(slepers) bedrijven. Het geheel voorziet een steeds groter wordend deel van de landbouwbedrijven van de benodigde werktuigenhulp.

In 1957, 1958 en 1960 heeft het C.B.S. een onderzoek ingesteld naar het aantal loonbedrijven; voor die tijd heeft geen telling plaatsgevonden. Deze tellingen gaven respectievelijk 2 850, 3 067 en 3 337 loonbedrijven aan. De tweede en derde telling tonen een toename van achtereenvolgens 7½% en 17% ten opzichte van de eerste telling aan.

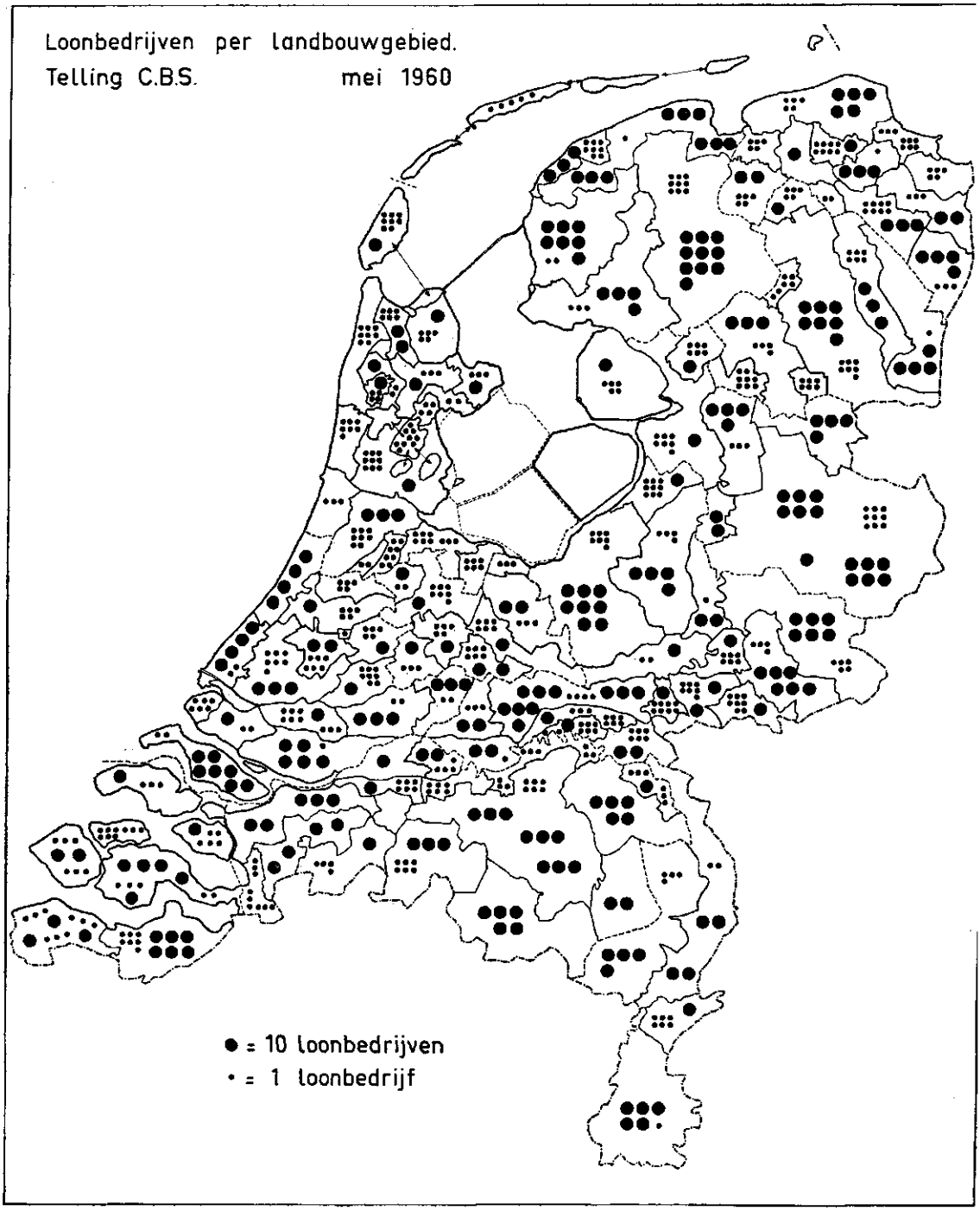
Uit nadere detaillering van deze gegevens is bekend, dat de toename vrijwel geen vergroting van het aantal bedrijven met één trekker (waartoe de beginnende bedrijven hoogstwaarschijnlijk behoren) ten gevolge heeft gehad. Dit houdt in, dat niet alleen het aantal loonbedrijven toenam, maar eveneens dat er meer trekkers op de bestaande bedrijven gekomen zijn.

De loonwerkers zijn voor een deel aangesloten bij de Bond van Agrarische Loonbedrijven in de land- en tuinbouw (Boval) te Utrecht. Een kleiner aantal is lid van de Bond van Agrarische Loonwerkers in Drente (Bald) en van de R.K. Bond van Loonwerkers te Roermond.

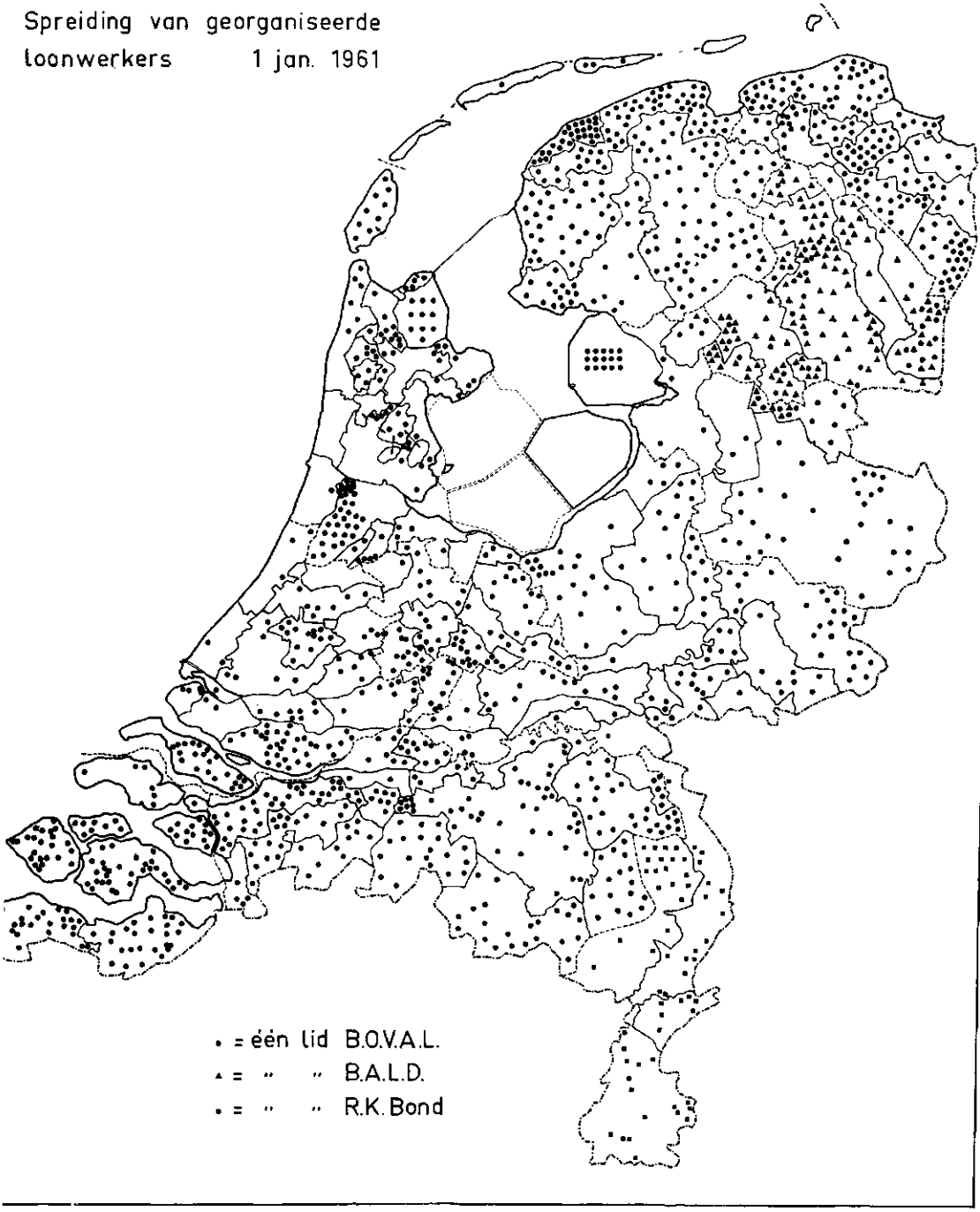
Over een reeks van jaren zijn de volgende aantallen leden bekend:

Zuivere dorsbedrijven worden steeds zeldzamer.

Loonbedrijven per landbouwgebied.
Telling C.B.S. mei 1960
● = 10 loonbedrijven
• = 1 loonbedrijf

Spreiding van georganiseerde loonwerkers 1 jan. 1961

TABEL 1. **Aantal leden per loonwerkersbond op 1 januari**

Jaar	Boval	Bald	R.K. Bond
1953	838	40	70
1954	828	50	75
1955	879	61	80
1956	1018	76	82
1957	1027	92	78
1958	1054	114	79
1959	1217	134	76
1960	1233	142	75
1961	1268	125	65

Uit deze gegevens blijkt, dat het aantal leden is toegenomen. Het percentage aangeslotenen nam echter af. In 1957, 1958 en 1960 waren respectievelijk 50%, 47% en 43% van het door het C.B.S. vermelde aantal loonwerkers bij een bond aangesloten.

In bepaalde gebieden zijn er momenteel wellicht te veel loonbedrijven. De vraag naar loonwerk neemt echter toe. Mogelijk zullen daar bij een gelijkblijvend aantal loonwerkers vraag en aanbod na enkele jaren op elkaar afgestemd zijn.

Er moet ook worden opgemerkt, dat er in bepaalde gebieden een tekort aan vakbekwame loonwerkers is, b.v. aan spuiters. Dit is enigszins verklaarbaar. Chemische bestrijdingsmiddelen worden steeds meer gebruikt en daarom bestaat voor het uitvoeren van de bespuitingen een toenemende behoefte aan vakbekwame loonspuiters.

Waar de door het C.B.S. in 1960 getelde loonbedrijven en de leden van de bonden waren gevestigd, blijkt uit de cartogrammen op blz. 44 en blz. 45.

De bedrijfsresultaten

In verband met het reeds enige malen genoemde proefonderzoek van het L.E.I. zijn de aan dertien boekhoudingen ontleende gegevens (over de jaren 1952—1956) nader bewerkt en bestudeerd. Het inkomen per bedrijf is bere-

TABEL 2. **Kosten, bruto-opbrengst en netto-overschot van dertien loonbedrijven in de periode 1952—1956**

Jaar	Oost-Ned. (gem. 7 bedr.)			Z.W.-Ned. (gem. 6 bedr.)		
	Bruto-opbrengst	Kosten	Netto-overschot	Bruto-opbrengst	Kosten	Netto-overschot
1952				f 53800	f 52400	f 1400
1953	f 14800	f 17500	·/· f 2700	f 58500	f 51300	f 7200
1954	f 17100	f 19200	·/· f 2100	f 67500	f 61900	f 5600
1955	f 20000	f 22200	·/· f 2200	f 74100	f 71100	f 3000
1956	f 22200	f 24400	·/· f 2200	f 76500	f 79300	f 2800
Gem.	f 18550	f 20850	·/· f 2300	f 66100	f 63200	f 2900

·/· = negatief netto-overschot

kend voor de toestand waarin volledig wordt gewerkt met betaald personeel en met geleend vermogen, terwijl de afschrijving werd bepaald op basis van de vervangingswaardetheorie. De aldus verkregen gegevens geven een indruk van de bedrijfseconomische resultaten (het netto-overschot) van die bedrijven.

Door het geringe aantal waarnemingen bestaat de mogelijkheid dat de resultaten van deze bedrijven geen juiste indruk geven van de uitkomsten voor alle loonbedrijven. Ze wekken wel de gedachte dat de bedrijven in Oost-Nederland in het algemeen een lager netto-overschot behalen dan de bedrijven in het zuidwesten.

De ontwikkeling van de bruto-opbrengsten in vergelijking met de kosten en de nieuwwaarde van de werktuigen wordt in de volgende tabel aangegeven.

TABEL 3. **Bruto-opbrengst per f 100 kosten en per f 1000 nieuwwaarde van de werktuigen van dertien loonbedrijven**

Gebied	Opbr. per f 100 kosten					Opbr. per f 1000 nieuwwaarde *)				
	1952	1953	1954	1955	1956	1952	1953	1954	1955	1956
Oost-Ned. (7 bedr.)	f —	f 85	f 89	f 90	f 91	f —	f 373	f 385	f 404	f 393
Z.W.-Ned. (6 bedr.)	f 103	f 114	f 109	f 104	f 96	f 531	f 537	f 541	f 502	f 451

*) In dit gedeelte van de tabel is alleen de bruto-opbrengst van de loonwerkzaamheden als opbrengst aangehouden (voor de opbrengst per f 100 kosten zijn ook de opbrengsten van andere bedrijfsonderdelen bijgeteld).

Opmerkelijk is dat het verschil in opbrengst per f 1000 nieuwwaarde tussen het zuidwesten en het oosten geleidelijk kleiner is geworden. Verder blijkt dat de verhouding tussen kosten en opbrengsten in de beide groepen bijna gelijk werd.

Ongetwijfeld zijn de resultaten van deze loonbedrijven beïnvloed door de concurrentie. Een dichte bezetting met loonwerkers in Oost-Nederland kan er mede oorzaak van zijn dat tegen lage tarieven werd gewerkt.

De toekomstige ontwikkeling

De technische ontwikkeling heeft tot gevolg dat de nieuwe grote werktuigen in het algemeen grotere oppervlakten zullen kunnen bewerken. Onze bedrijfsgroottestructuur is van dien aard dat de bedrijven steeds moeilijker in staat zullen zijn om deze grote werktuigen alleen op het eigen bedrijf te exploiteren. De onherroepelijk voortgaande mechanisatie zal daarom veelal slechts met voordeel mogelijk zijn als enkele bedrijven gezamenlijk of als groep mechaniseren. Een van de mogelijkheden tot gemeenschappelijk werktuigengebruik wordt geboden door de loonwerkers.

Loonwerk zal echter alleen voldoen als vakwerk wordt geleverd. Voor vakwerk zijn goede werktuigen nodig, die worden bediend door vakkundig personeel. Praktische ervaring en theoretisch onderricht zijn voor het personeel

Loonwerk zal alleen voldoen, als vakwerk wordt geleverd.

van de loonwerker noodzakelijk (praktijkscholen en cursussen in werktuigtechniek).

Het best mogelijke werk wordt geleverd onder gunstige omstandigheden. Daarom kunnen niet meer opdrachten worden aanvaard dan naar verwachting met de beschikbare werktuigen goed zullen kunnen worden uitgevoerd.

Er zal meer rekening mee gehouden moeten worden dat het verplaatsen en het in bedrijf stellen van een werktuig tijd vraagt. Aanpassing van de tarieven aan de grootte van de opdrachten ligt dan ook in de lijn van de ontwikkeling.

Loonwerk voorziet in een behoefte aan arbeidskrachten tijdens voor het landbouwbedrijf drukke perioden. Dit kan een grote besparing aan arbeidsloon betekenen, maar is vooral van belang als het steeds moeilijker of zelfs onmogelijk wordt om losse arbeidskrachten aan te trekken. Alleen daarom al past de uitbreiding van loonwerk bij de huidige structurele en sociale ontwikkeling. Maar vooral is het van belang dat het wegnemen van de grootste arbeidstoppen bijdraagt tot het verkrijgen van normale arbeidstijden in drukke perioden. *Zo gezien dragen de loonwerkers bij tot gunstige arbeidstijden voor de landarbeiders. Eveneens zal het eenmansbedrijf met behulp van loonwerk beter zijn te exploiteren.*

Loonwerk wordt belangrijker naarmate de financiering van alle benodigde werktuigen meer moeilijkheden met zich brengt voor de boer. Dit laatste is te verwachten, omdat vaststaat dat veranderingen aan de gebouwen en aanschaffing van op het bedrijf noodzakelijke installaties in de nabije toekomst grote investeringen zullen vragen. Heeft de boer daaraan de handen vol, dan zal hij de aanschaffing van werktuigen, die weinig worden gebruikt vlugger aan de loonwerker overlaten.

Eigen werktuigen zullen vaak aanleiding geven tot een bedrijfsplan dat het gebruik ervan zoveel mogelijk bevordert. Het kan een aanpassing van het bouwplan aan de inventaris inhouden in de zin van weinig gewassen en daardoor groter risico. Een klein bedrijf zal het echter ook na een ver gaande aanpassing niet gelukken om grote werktuigen voordelig in eigen beheer te ge-

bruiken. Hoe kleiner het bedrijf des te eerder zullen de werkzaamheden voordelig door de loonwerker kunnen worden verricht, zelfs bij iets hogere tarieven voor de kleine opdrachten.

Het gebruik maken van de loonwerker is soms voor de grotere bedrijven belangrijk, omdat het eveneens een *vrijere keuze van het bouwplan* bevordert. Ook voor deze bedrijven kan het juist zijn om werktuigen die maar voor één gewas geschikt zijn, in mindere mate individueel aan te schaffen. Het is onzeker of ons land in de akkerbouwsector in de naaste toekomst hoofdzakelijk granen zal voortbrengen of dat de teelt van consumptie-aardappelen zal uitbreiden. Wil men in dit verband het exploitatierisico van werktuigen afstoten, dan zal de vraag naar loonwerk toenemen.

Bij de loonwerker is de drang aanwezig om te zorgen voor voldoende werktuigen. Hij zal zo veel mogelijk aan de nieuwe behoeften trachten te voldoen. Als voorbeeld werd reeds gesteld de „maaikneus-inkuil-trein". Bij deze nieuwe vorm van dienstverlening levert een loonwerker alle benodigde werktuigen en arbeidskrachten voor het maaikneuzen, het vervoer van het produkt, het in de kuil brengen en het afdekken van de kuil. Deze moderne ontwikkeling is te zien als een *noodzakelijke schakel* op onze moderne bedrijven waar met een minimum aan vaste arbeidskrachten (vaak de boer alleen) zal moeten worden gewerkt.

Afhankelijk zijn van de loonwerker heeft ook enige bezwaren. Er is een grotere kans dat op een minder gunstig tijdstip zal worden gewerkt dan bij gebruik van eigen werktuigen. Dit gaat een sterker rol spelen als de opdracht weinig werk omvat. Daarom zullen de kleine bedrijven het eerst grijpen naar een contractuele overeenkomst om hun werk gezamenlijk tegen gunstige voorwaarden aan een loonwerker op te dragen.

In de praktijk zal het er op neer komen dat door de boer steeds wordt gezocht naar een *juiste combinatie van eigen werktuigen* (al of niet in samenwerking met anderen) en *werk door derden*. Hierbij mag niet uit het oog worden verloren dat de boer door middel van loonwerk vaak de beschikking krijgt over *de beste en nieuwste werktuigen met vakkundig personeel*. Dit laatste wordt steeds belangrijker bij voortschrijdende mechanisatie en afvloeiing van arbeidskrachten.

De toekomst van het loonbedrijf wordt ook beïnvloed door de ontwikkeling van het economisch denken van de boer. Dank zij de betere economische scholing van de jonge boeren en de ontwikkeling van de voorlichting op economisch gebied, ziet het er naar uit dat een sterkere neiging zal ontstaan om de loonwerker een grotere rol te laten spelen dan momenteel nog het geval is. Om dit te kunnen opvangen zal de loonwerker moeten zorgen dat hij voldoende economisch inzicht heeft om zijn kapitaalintensieve bedrijf op de juiste wijze te exploiteren. Hij zal dit inzicht kunnen bevorderen door evenals de boer de mogelijkheden van onderwijs en voorlichting te benutten. Uiteindelijk zal dit resulteren in een billijk tarief, hetgeen een verdere ontwikkeling van de loonbedrijven, in de vorm van meer werk ten goede zal komen.

Samenvatting

Het streven naar lage kosten, het beperkt houden van de investeringen en van het aantal arbeidskrachten leidt ertoe dat de werktuigen meer en meer gemeenschappelijk worden gebruikt.

Het loonwerk, als vorm van gemeenschappelijk werktuigengebruik, wordt door een zelfstandige ondernemer uitgevoerd. Dit houdt in dat de verlening van diensten de mogelijkheid moet bieden om een loonbedrijf op te bouwen. Hoewel aan de kapitaalintensieve loonbedrijven risico's verbonden zijn, nemen zij zowel in aantal als in omvang toe. Hoofdzakelijk komt de eenmanszaak als ondernemingsvorm voor.

Een goede bedrijfsopzet is voor de organisatie van een loonbedrijf van groot belang. Het beschikbare vermogen, de beschikbare arbeidskrachten en het gevraagde werk bepalen de omvang van het bedrijf. De te verwachten produktiekosten en opbrengsten zijn belangrijke gegevens voor een te beginnen of reeds bestaand bedrijf.

Voor de bedrijfsleiding is een bedrijfseconomische boekhouding een waardevol hulpmiddel. De boekhouding dient zo te zijn ingericht, dat de benodigde gegevens per werktuig worden verkregen; de bedrijfseconomische afschrijving van de werktuigen is daarbij een belangrijk punt.

Ook voor het opstellen van begrotingen zijn de bedrijfseconomische gegevens een goede basis. Er zullen regelmatig berekeningen moeten worden gemaakt. Saldoberekeningen per werktuig en berekeningen om na te gaan of vervanging van de werktuigen wenselijk is, zijn hiervan voorbeelden. Voor deze berekeningen kan de fiscale boekwaarde niet als uitgangspunt dienen.

Om een voldoende aantal effectieve uren per jaar te maken is voldoende werk en daarbij een juiste organisatie van de arbeid van groot belang.

De financiering is een zwak punt van de loonbedrijven. Een minder gunstige financiële positie van de loonwerker is hieraan niet vreemd. Verbetering kan worden bereikt door tijdig aandacht te besteden aan de toekomstige vermogensbehoefte en de kredietmogelijkheden.

De vraag en het aanbod van loonwerk is zodanig, dat voor de loonwerkers een zwakke marktpositie ontstaat. Bij het bepalen van de tarieven moet hieraan aandacht worden geschonken. Het is nodig om de kale kostprijs te verhogen met een opslag voor risico's en leiding en toezicht.

In beider belang is meer overleg tussen boer en loonwerker over de te verlenen diensten noodzakelijk. Met wederzijds begrip voor elkaars belangen is veel te bereiken door tijdige mondelinge afspraken. Dat goed loonwerk een tijdige afspraak waard is, blijkt uit de lagere kosten die voor verschillende landbouwbedrijven er het gevolg van zijn.

Het aantal loonbedrijven neemt snel toe.

Uit de tot nu toe bekende bedrijfsresultaten blijkt, dat de onderzochte bedrijven onvoldoende rendabel zijn geweest.

Het is te verwachten dat loonwerk in de naaste toekomst een grotere rol zal gaan spelen op het landbouwbedrijf. De boer zal steeds meer streven naar een juiste combinatie van eigen werktuigen en werk door derden. De loonwerker zal de grootte van zijn aandeel kunnen beïnvloeden door te tonen dat hij vakwerk weet te leveren tegen een billijk tarief.

Summary

In Dutch agriculture a strong tendency towards joint exploitation of machinery can be observed. Farmers are anxious to limit investments in machinery and to keep down the cost of farm-operations. A steadily growing number of independant private contractors are carrying out many operations at the farm. They mainly represent one-man firms, with a high capital-investment however and therefore with high risks.

A contractor's business has its own specific problems of organization and management. This publication deals with these specific problems in order to assist the contractors in planning their activities.

Estimation of future cost and returns must be the basis of a preliminary budget. The size of the enterprise is determined by the available capital and labour and by the quantity of services which can be "sold". Planning and management should preferably be based on account-analyses, which provide for data per machine-unit. Much attention should be paid to depreciation-policy. Examples are given of „gross margin"-calculations for machine-units in order to solve e.g. replacement-problems. Tax-accounts may often lead to wrong conclusions as to the profitability and replacement of single units.

Much emphasize is laid on the labour organization and the necessity to arrive at a sufficient number of effective working-hours.

Low profits in contracting are often caused by poor capital-management. Therefore a confrontation of future capital-requirements with available credit-resources will be necessary in due time.

As to the market of his "services" the position of a contractor of farm-work is a weak one. Competition in his market is often keen and the demand rather elastic and uncertain. Rates should always include a margin to cover special risks and management-renumeration. In the interest of both the contractor should discuss as much as possible the planning of his business with his clients. An efficient organization of contracted farm-work will be highly favoured if planning is based on early agreements about quantity and character of services to be rendered.

Account-surveys show that the profits of contract-enterprises are often disappointing. In farm-planning however farmers more and more need a certain combination of own equipment and contract-work. The contract-business should be made sufficiently attractive in order to be able to contribute to the efficiency of agricultural production. A close co-operation with farmers and groups of farmers is required. On the other hand the contractor will have to render his services as correct and efficient as possible and at reasonable rates.

Inhoudsopgave

	Blz.
Inleiding	3
I. Gemeenschappelijk werktuigengebruik	5
Mogelijkheden	5
Kenmerken van loonbedrijven	7
II. De organisatie van het loonbedrijf	10
De bedrijfsopzet	10
De boekhouding	12
De bedrijfsleiding	21
III. De financiering van het loonbedrijf	27
De financiële positie van de loonwerker	27
De vermogensbehoefte	28
Het beschikbare vermogen	29
IV. De prijsvorming van loonwerk	33
De vraag	33
Het aanbod	33
De marktpositie	35
De tarieven	35
V. Boer en loonwerker	38
Samenspel tussen boer en loonwerker	38
Samenspel tussen loonwerkers	41
De invloed van loonwerk op de kosten van landbouwbedrijven	41
VI. De ontwikkeling van de loonbedrijven	43
Het aantal loonbedrijven	43
De bedrijfsresultaten	46
De toekomstige ontwikkeling	47
Samenvatting	51
Summary	53

Foto's:

Boval: p. 5, 9, 13, 28 en 48.
Min. L. en V.: p. 7 en 21.
Landbouwmechanisatie: p. 17.
PAW: p. 24, 34, 39, 40 en 43.